

Bomen voor bijen • Bijenplanten op de akker? • De erfenis van Zonderwijk
Hoofdredacteur gezocht • Het mini-plus kastje • Register 2013

Bijenhouden

7e jaargang | 8
december 2013

8

Nederlandse BijenhoudersVereniging

**Themanummer
Drachtverbetering**

Inhoud

4 Bloeiende zoden aan de dijk

Hoe allerlei acties en projecten het insecten naar de zin moeten maken

8 Dracht op niveau – Bomen voor bijen

15 Nieuwe landbouwgewassen als drachtbron

24 Leegstand bijenhotels – Arie Koster geeft een verklaring

30 Miniplus geeft meer – een veelzijdig bijenkastje

en verder:

- 3 Van de redactie: Dracht - uit alle macht

nog meer rond het thema Drachtverbetering:

- 6 Groener Maastricht wordt 2000 linden rijker |
DVD Bijvoorbeeld uit Zutphen
- 7 App van Food4Bees brengt drachtgebied in kaart
- 12 Duurzame tuinen met natuurrijke beplanting – een zegen voor bijen
- 14 Bijen, bouwland en akkerranden – imkers als tussenpersoon
- 17 CSI in de polder – een oproep om mee te helpen aan
biodiversiteitsonderzoek
- 18 Bijen-bed&breakfast – meer voedsel en nestgelegenheid voor (wilde)
bijen
- 21 Drachtverbetering = samenwerking – interview met een ervaren natuur-
lobbyist
- 22 Piet Zonderwijk, de bermen en het ecologisch groenbeheer

Nederlandse BijenhoudersVereniging

- 26 Mail van de voorzitter: Consensus | Website bijenkennisnet.nl vernieuwd
en toegankelijker
- 27 Nota contributie en ledenpas | Agenda | Openingstijden NBV-secretari-
aat en Bijenhuis
- 28 Programma Bestuivingsdag | Programma Koninginnenteeltdag
- 29 Familieberichten | Vraag en aanbod | Cursussen

Mailbox

- 32 Nieuwe imker welkom! | Inderdaad: red de klimop

Gelezen en gezien

- 33 Neonicotinoiden onderdrukken immuunsysteem in een honingbij |
Geslachtsallelen, hagelschot, inteelt

Register jaargang 2013

Colofon

Bijenhouden, vakblad voor bijenhouders

Jaargang 7, nummer 8, december 2013

ISSN 0926-3357.

Uitgegeven door de NBV. Verschijnt 8 keer
per jaar, omstreeks 1/2, 15/3, 1/5, 15/6, 1/8,
15/9, 1/11, 15/12. Oplage 6.800 ex.

Redactie

Tineke Brascamp-van der Lee, hoofdredacteur.

Wietse Bruinsma, Bart de Coo,

Kees van Heemert, Henk van der Scheer,

Rob Veeneklaas

Vaste medewerkers

Leo van der Heijden, Nienke de Jong (register),

Ingrid & Iebe Monderman, Rob van Veldhuijzen

Redactie & administratie

Marga Canters (secr.),

Grintweg 273, 6704 AP Wageningen

t 0317 42 24 22 f 0317 42 41 80

e redactie@bijenhouders.nl

Niet-commerciële advertenties

in 'Vraag en aanbod' € 10 per 20 woorden,

elk extra woord € 0,25. Uitsluitend voor

particulieren met incidentele aanbiedingen.

U ontvangt voor de kosten een factuur.

Tarieven voor handelsadvertenties op

aanvraag .

Alle in Bijenhouden gepubliceerde meningen
en inzichten zijn voor rekening van de auteurs.
De redactie beslist over plaatsing van kopij en
behoudt zich het recht voor bijdragen zo nodig
in te korten, te redigeren of een eigen reactie
te plaatsen. De recentste versie van
het Groene Boekje wordt aangehouden.
Inhoud van advertenties valt buiten verant-
woordelijkheid van de redactie. Over plaatsing
van handelsadvertenties beslist de NBV.
Overname artikelen en illustraties na vooraf-
gaande toestemming van de redactie en met
bronvermelding.

Digitale foto's (resolutie 300 dpi bij 10x15 cm)
per e-mail of upload.

Kopij uiterlijk 8 weken vóór de datum van
verschijnen aan te leveren bij Marga Canters.
Beknpte aankondigingen en berichten uit de
vereniging uiterlijk 6 weken tevoren.
Voor opgave van advertenties geldt vier weken.
Tekst per e-mail.

Vormgeving en opmaak

GAW ontwerp en communicatie, Wageningen

Druk BDU Grafisch bedrijf BV, Barneveld

Omslagillustratie: Bijenbloemzomerveldje |

Foto Astrid Schoots

Dracht – uit alle macht

Intensieve landbouwpraktijken, versnippering van natuurgebieden, verdroging, vermessing; imker-ecofysioloog Theo Elzenga somde dat alles al op in zijn lezing 'Wat is natuur nog in dit land?', tijdens de NBV-studiedag in Beilen in 2010. Allemaal als mogelijke oorzaken van een relatief geringe natuurlijke plantenbiodiversiteit in Nederland. In Bijenhouden december 2011 geeft hij ons als imkers al een duwtje om onze bijen meer en gevarieerder foerageermogelijkheid te helpen bieden. Niet voor onze honinggoogst, maar voor een gevarieerd dieet voor in feite alle bestuivers.

2011 was het wereldwijde biodiversiteitsjaar. Het jaar erop beleefden we in Nederland het Jaar van de Bij, een groot succes waar het erom ging bij een breed publiek aandacht voor allerlei bijensoorten te vragen, waaronder de honingbij. Talloos waren sindsdien de initiatieven om bijenplanten in te zaaien en bijenhôtels te bouwen; er was uitgebreide media-aandacht en (dus) veel aandacht bij overheidsmensen en politici voor onze zaak. Bij de redactie van dit bijenblad kwamen er vele, vele mails langs waaraan dat viel af te lezen

Ook de NBV, deelnemer in het Jaar van de Bij, blies haar partijtje mee, met inspanningen tot samenwerking met verwante organisaties, waarbij het accent lag op drachtverbetering. Zo werkten we samen in het Idylleproject met de Vlinderstichting en zo organiseerden wij dit najaar de blijebollenactie. Via de landelijke land- en tuinbouworgansiatie zochten we naar samenwerking met krachten binnen de landbouw om het platteland bijvriendelijker te helpen maken. En – er kwam een vervolg op het Deltaplan van 2009, een eerdere poging richting 'Den Haag', tot structurele positieverbetering van de honingbij: we profileerden ons deze zomer en herfst te midden van andere partijen in de BIJ-elkaarsessies in het Haagse, voorlopig met een hoopvol resultaat voor de bijen! Maar terug naar waarover dit nummer gaat: bij en bloem, bijenhouden en allerlei aspecten van die drachtverbetering.

Allereerst presenteren wij natuurlijk een greep uit alle mogelijke plaatselijke initiatieven van imkers en andere bijenliefhebbers. Soms hield dat in: voorlichten over (solitaire) bijen, grootschalig inzaaien maar ook: het bij elkaar brengen van instanties. De selectie die Bart de Coo maakte betekent allerminst dat al die andere inspanningen minder belangrijk waren! Opvallende initiatieven van agrarische groeperingen krijgen apart een plaats, maar ook daarvan waren er zoveel meer afgelopen jaar. Ook planologen willen we prikkelen, met een artikel over een van de fantastische groenplannen rond de A2. Een themanummer is een bewaarnummer. Dracht en dus drachtverbetering en biodiversiteit kan betrekking hebben op allerlei groen. Daarom vindt u aparte artikelen over resp. bomen, de tuin, de akker.

Tenslotte, het kan niet anders dan dat we in deze speciale Bijenhouden, rechtstreeks, of via een intermediair, het woord geven aan drie mannen, meer dan u en ik op de hoogte met theorie en praktijk verbonden met het koppel 'bestuivers en biodiversiteit'. Het zijn Arie Koster, Koos Biesmeijer en wijlen Piet Zonderwijk. Uit hun aandeel mag blijken dat actie voor de bij geweldig is, maar dat daarbij kennis en verstand van zaken altijd voorwaarde zijn voor biologisch succes op de langere termijn.

We wensen u veel leesplezier en inspiratie.

Tineke Brascamp

Zaaimiddag in Den Haag. Foto Geert van Poelgeest

Hoe allerlei acties en projecten het insecten naar de zin moeten maken

Bloeiende zoden aan de dijk

Bart de Coo

Op het gebied van drachtverbetering voor bestuivende insecten tuimelen de initiatieven over elkaar heen. In Nederland is een heel legertje van initiatiefnemers en vrijwilligers actief met een keur aan projecten. 'Transition Towns', 'Dordrecht Bloemrijk', een eindeloze rij lindebomen langs de snelweg in Maastricht, Groningen, Hoensbroek, Zeewolde en natuurlijk de reeks acties van 'radio-imker' Pim Lemmers uit Heemstede; het is te veel om op te noemen. Al deze ondernemingen en initiatieven zijn nog geen tien jaar oud. Daarmee lijken ze allemaal geïnspireerd door de zorgwekkende berichten over teruglopende aantallen bestuivende insecten en massale wintersterfte onder honingbijen. 2012, het Jaar van de Bij, was vast en zeker een katalysator. Vaak wordt afnemende dracht, naast andere, als één van de oorzaken voor de druk op bestuivende insecten genoemd. Aan drachtverbetering moet door een particulier toch het nodige bij te dragen zijn, zo lijken de initiatiefnemers te denken. Hoe voeren ze hun plannen uit en waar betalen ze dat van? Wat bezielt ze?

Jaap en Eric

Twee 'grote jongens' op dit gebied zijn

Jaap Molenaar van de Bijenstichting en Eric van Oijen van Food4bees. Jaap wierf deelnemers voor de inzaai-projecten aanvankelijk via de site van de Stichting, maar dat bleek al spoedig nauwelijks meer nodig te zijn, omdat mensen het zogeheten Bijenlint (zie pag. 6) zelf wisten te vinden. Jaap werd bijvoorbeeld zelf gebeld door het Friese Elfsteden-Bijenlint. Allerlei mensen doen mee, zoals gemeenten en scholen en een Amerikaans bedrijf staat zelfs op het punt om de stichting te sponsoren met de inzet van personeel.

Eric van Oijen doet het anders. Hij probeert actief partijen bij elkaar te brengen op kleine conferenties om zo 'cellen' te creëren, zoals hij het zelf verwoordt. Een cel is een persoon of instantie die initiatief neemt en leiding geeft op het gebied van allerlei ondernemingen die het leven van bestuivende insecten moeten vergemakkelijken; denk uiteraard aan inzaai-acties, maar ook aan een deskundiger groenbeheer door gemeenten en bedrijven. Dit netwerk moet ook, als het even kan, kennis en ervaring uitwisselen en alle ruimte geven aan initiatieven, en continuïteit waarborgen als een van de deelnemers

wegvalt. Deze cellen vormen bovendien een netwerk van ambassadeurs, mensen die de insectenzaak bepleiten bij de instanties waar ze inspraak hebben en gehoord worden.

Geert, Dirk en Lotty

Zouden er nog meer manieren bestaan om de insecten te helpen? Jazeker.

Geert van Poelgeest, werkzaam bij het Haags Milieucentrum, probeerde de zoekkaart van de KNNV, de vereniging voor veldbiologie, voor het determineren van solitaire bijen aan de man te brengen en met succes. Er volgden cursussen en excursies en een instructievel om je eigen achtertuin te beschouwen als, dan wel om te toveren tot, een bijenreservaat. Bij dat vel hoorde een zakje zaad en zo ontstond het 'Bijenbeschermingspakket'. Er was veel belangstelling voor en geïnteresseerden konden deskundigen van de KNNV bellen.

Dirk Dekker van de stichting Beelease in Amsterdam-Noord, automatiseerder van beroep, stort zich vooral op de sociale media om allerlei projecten van de grond te krijgen die het welzijn van

de bijen moeten bevorderen. Hij leidt imkers op – zo'n veertig per jaar - wat grotendeels gefinancierd wordt door het bedrijfsleven, door middel van contracten met een waarde van € 500. In ruil voor sponsoring krijgt een bedrijf naamsbekendheid en allicht een goede milieureputatie.

Maar bedrijven zijn kennelijk bereid meer te doen. Zo is er in Amsterdam-Noord een lange strook gras uitgefreesd door de gemeente, wat gefinancierd werd door bedrijven. De vrijgekomen grond wordt ingezaaid. Er is al vijf kilometer gereed; meer kilometers volgen. Dekker mobiliseert beginnende imkers, maar in de toekomst kunnen wellicht ook werklozen aan de slag. 'Bijen zijn 'aalbaar' geworden. We beleven het momentum voor dit soort initiatieven,' aldus Dekker.

Lotty van den Bosch van de afdeling Arnhem/Velp grijpt graag de NLdoetdag aan om mensen en geld te werven voor inzaai-acties. Maar ook wijkverenigingen wordt gevraagd om medewerking en zelfs de studenten van de hogeschool Van Hall Larenstein deden in het verleden mee. Deze acties zijn in en rond Arnhem en Velp inmiddels een jaarlijks terugkerend fenomeen. Maar ze doet meer, samen met anderen uiteraard. Lotty en de haren kregen het voor elkaar om de gemeenten Arnhem en Rheden 'convenanten' te laten ondertekenen, waarin zij zich bereid verklaarden mee te werken aan drachtverbetering en andere zaken die de bijenteelt bevorderen, zoals de beschikbaarstelling van locaties voor bijenstanden, of het regelen van inspraak door burgers bij de keuze van gemeentegroen.

De Arnhemse imkers zijn graag bereid om in ruil voor medewerking, hun gemeente een gunstige pers te bezorgen, waarvan akte. Lotty voegt er wel aan toe: 'Zolang de afdelingen de gemeente niet helpen herinneren aan het convenant, is het een dode letter.'

Toekomstplannen

Het succes spoort de initiatiefnemers aan om in de toekomst nog meer te gaan doen. Zowel Molenaar van het Bijenlint als Van Oijen van Food4bees

streven naar een kennisnetwerk. Jaap Molenaar zou graag zijn site willen uitbouwen om zo te komen tot een 'kennisbank' op bijengebied. Ook Van Oijen denkt aan een 'kenniscentrum', à la de voormalige Ambrosiushoeve. Daar moeten mensen terecht kunnen voor informatie en hulp. Zo'n kenniscentrum moet onderzoek gaan doen.

Er zou een soort 'meetlat', een soort standaard moeten komen, volgens welke te bepalen is in hoeverre een gebied al dan niet bijenvriendelijk is. Ook de Hagenaar Van Poelgeest denkt met zijn toekomstplannen in dezelfde richting. Hij wil natuurlijk graag verder met het monitoren van solitaire bijen in de stad – een actie die in 2013 overigens de waarneming van een uiterst zeldzame soort opleverde –, maar afgezien daarvan denkt hij na over de aanstelling van 'tuinambassadeurs'. Die mensen moeten aan instanties en particulieren voorlichting gaan geven over het scheppen van een insectenvriendelijke omgeving.

Dirk Dekker is ook nog lang niet klaar. Hij probeert stroomvervoerder Tennet, eigenaar van maar liefst 20.000 kilometer hoogspanningsleiding in Nederland en Duitsland, over te halen om pal onder de leidingen dertig meter brede bloemenlinten aan te leggen, omdat op die plaatsen allerlei wettelijke beperkingen gelden; er mag bijvoorbeeld niets gebouwd worden. Dekker voegt eraan toe: 'Het is tot op zekere hoogte een morele kwestie. Op deze manier kan

Tennet mooi compensatie bieden voor het beslag dat ze op het landschap leggen.'

Bezieling

Op de vraag wat mensen bezielt om zo veel tijd en energie te steken in dit soort ondernemingen, lopen de reacties uiteen. Voor Van Poelgeest is het op de eerste plaats gewoon zijn werk, maar 'succes genereert motivatie.' Daar is Jaap Molenaar het mee eens. Hij is gegrepen door het 'bijenvirus' en ook hij wijst op de motivatie die uitgaat van de succeservaring. Van Poelgeest: 'Ik doe het ook uit bewondering voor de natuur en uit een verantwoordelijkheidsgevoel voor onze omgeving.' Lotty van den Bosch heeft het over 'een andere manier om mensen te interesseren.' Dirk Dekker: 'Wat mij bezielt? Tja, wat bezielt mensen om de dijken te verhogen? Het is gewoon nodig. Dit kan ik doen, dit ligt in mijn vermogen.' Van Oijen gaat er eens goed voor zitten: "Voor mij is het voor een groot deel idealisme. Waar wil ik leven? Wat wil ik nalaten? De massale bijensterfte van de laatste jaren is maar een klein deel van het verhaal voor mij. Het welzijn van andere insecten dan de honingbij drijft mij óók. Het gaat om diversiteit. Uiteindelijk gaat het om het welzijn van de mens. Je kunt wel alarm gaan slaan en gaan lopen somberen, maar ik denk dat deze manier beter werkt, zonder geschreeuw en zonder protesten, onder een andere invalshoek, op een positieve manier." ●

Een verplaatsbare 'Beeglo' van de Stichting Beelease. Het stalen frame is windvast en ijzersterk. Het steigerdoek houdt de bijen binnen en de kijkers buiten. De bijen kunnen uitvliegen door een vrije driehoek, bovenin op vier meter hoogte. De imkers werken droog en redelijk in de luwte. Voor relatief lage kosten wordt deze 8 meter brede en vier meter hoge 'stal-tent'gebouwd. Laagdrempelige huisvesting voor kasten van beginnende imkers. Foto Dirk Dekker

Groener Maastricht wordt 2000 lindebomen rijker

Kees van Heemert

Wie in de vakantie met de auto over de A2 via Maastricht naar het zuiden trekt, weet dat daar een flessenhals zit die regelmatig zorgt voor oponthoud. Lastig voor de automobilist, maar vooral voor de bewoners langs de snelweg; die willen wel eens verlost worden van het lawaai en de uitlaatgassen.

Een tijd geleden is het besluit genomen om de drukke snelweg die van noord naar zuid door Maastricht loopt door een dubbellaags tunnel te leiden. Dat betekent wel extra beton. Als compensatie daarvoor wordt er bovenop de toekomstige A2-tunnel in Maastricht een 'Groene Loper' aangelegd, een laan voor fietsers en voetgangers. Bovendien zal het al bestaande Millenniumbos op de Cannerberg naar het zuiden met 9 hectare nieuwe natuur worden uitgebreid. Dit is voorbereid in overleg met het Limburgs Landschap. Dat plan voorziet in de aanplant van zeven hectare bos en twee hectare bloemrijk grasland. Daarmee gaat na 13 jaar een langgekoesterde wens in vervulling. In het bos komen vooral vruchtdragende soorten uit de regio, zoals hazelaar, sleedoorn, mispel, kweepeer, vogelkers, meidoorn, tamme kastanje, wilde appel, wilde peer, zomer- en wintereik en walnoot. In totaal worden 3.600 haagplanten en 31.300 bomen aangeplant.

Voor de bijenhouders in Maastricht is interessant dat er 2000 linden in de Groene Loper worden aangeplant. Deze lindebomen zijn van de ondersoort kleinbladige winterlinde, *Tilia cordata*. Deze soort is mede gekozen omdat de bomen ook in ondiepe grond goed wortelen. Dat is belangrijk omdat de ruimte tussen tunneldak en straatniveau maar 1,5 meter is. De bomen zijn minder aantrekkelijk voor luizen dan bomen van soortgenoten en ze hebben in juni/juli, zoals imkers weten, geurende gele bloemen. In 2018 komt hiermee in Maastricht een groot voedselaanbod voor de honingbijen en andere insecten erbij. ●

DVD BIJvoorbeeld uit Zutphen

Bart de Coo

In 2011 en 2012 maakte Petra Maartense een documentaire voor en over het 'Bijenlint' in Zutphen. Het werd een goed gemonteerde, onderhoudende film, waarin allerlei uit mensen uit Zutphen en omgeving aan het woord komen. De close-ups zijn niet altijd even scherp, de camera wiebelt nog wel eens en de wind waait soms wel erg hard tegen de microfoon, maar amateuristisch wordt het nooit. De Zutphenaren werken hard mee aan het zaaien en

poten van drachtplanten door de hele stad, om zo de leefomstandigheden van allerlei bestuivende insecten te verbeteren. De honingbij is duidelijk de inspiratiebron, maar ook de solitaire bijen, de hommels en de vlinders komen zijdelings aan bod.

De beelden van buurtbewoners zijn erg knus: iedereen werkt hard mee met schoffelen, spitten, zaaien en gieten. De saamhorigheid en het enthousiasme

zijn groot en na afloop van een dagje werken worden er broodjes gebakken boven een kampvuur.

De hoofdrol is weggelegd voor Piek Stor, drijvende kracht achter het Zutphense initiatief. Zij krijgt van Maartense alle ruimte om de kijker te laten weten wat de bijen haar vertellen; Piek is naar eigen zeggen namelijk dierentolk. Zij gaat de Zutphense middenstanders langs met strooivellen, met daaraan een zakje zaad geniet. De actie heet

App van Food4Bees brengt drachtgebied in kaart

Eric van Oijen, Stichting Food4Bees

Als imker wil je graag weten wat er aan bloemen voor de bijen in je omgeving is. En dan vooral om ervoor te gaan zorgen dat het voedselaanbod beter wordt. Stichting Food4Bees ontwikkelt samen met haar partners een App die dit mogelijk maakt. [Een Appje (applicatie) is een programmaatje met een specifiek doel voor op je smartphone of tablet.] Met onze App geef je zelf aan wat je in de omgeving ziet aan voedselplanten. Die informatie wordt dan gecombineerd met gegevens uit bestaande bronnen (zoals het kadaster). Imkers, plantdeskundigen en ook andere geïnteresseerden kunnen hem gebruiken om de leefomgeving van de bijen in kaart te brengen. Er ontstaat dan een goed beeld van wat wanneer waar bloeit. Blijkt er een voedseltekort in een bepaalde periode of ontbreekt een belangrijke stuifmeelbron, dan kan er gericht gewerkt worden aan verbetering.

Op dit moment (november 2013) is versie 0.3 in kleine kring getest en

Drachtgebied Landgoed Baest

daarop verbeterd. Nu is hij er alleen nog voor Android, later volgen versies voor andere types van smartphone en tablet. Tegelijkertijd werken we aan het zichtbaar maken van de gegevens op een website en aan een instructie hoe je het beste een drachtgebied in kaart brengt. De bijdragen die vele vrijwilligers, HAS Den Bosch en het bedrijf Nspyre leve-

ren om dit mogelijk te maken, zijn super. Ook de contacten met het onderzoek in Nederland en daarbuiten krijgen vorm. We hopen dat veel NBV-ers gaan bijdragen aan het verzamelen van informatie en deze App zullen gebruiken voor het verbeteren van de leefomstandigheden voor bijen, vlinders en andere nectar en stuifmeel etende insecten. ●

welgekozen 'Alle beestjes helpen'.

We keren geregeld terug bij Piek die tekst en uitleg geeft en de berichten van de bijen aan ons doorgeeft.

Ook imker Albert Muller, die geknield bij een bijenkast in zijn tuin het gedrag en de levenscyclus van honingbijen toelicht, krijgt een belangrijke rol van Maartense; hij is geregeld als intermezoo tussen de beelden van zwoegende vrijwilligers gemonteerd.

Shot: twee vrouwen zitten met geloken ogen, in stilte, met de handpalmen naar boven. Zij openen hun ogen weer.

Ze zitten bij een pieplein perceeltje dat ze die dag hebben ingericht. Een van de twee zegt tegen de afwezige bijen: "Bij dezen zijn jullie uitgenodigd

om hier te komen vertoeven."

Na alle zaai- en pootacties, maakt de film een sprong in de tijd. We zijn een paar maanden verder als de herfstasters bloeien. Nog een keer gaat de camera langs bij de Coehoorsingel en de Hemonystraat om te kijken hoe de zaken ervoor staan. De mensen kijken tevreden naar hun gedane werk; de camera zoomt in op bijen en zweefvliegen. Mooie beelden. Piek komt vertellen dat ze twee weken geleden contact heeft gehad met de bijen; ze zijn aangesterkt, zo laat zij ons weten.

De DVD duurt 50 minuten, kost € 25 (+ € 2,50 porto) en is te bestellen via happy.view@xs4all.nl. ●

PETRA MAARTENSE "BEREIDT ONS EEN WER..."
BIJ VOORBEELD
het Bijenlint in Zutphen

Bomen voor bijen

Dracht op niveau

Hollandse linde bij CS Den Haag

Frank Moens, tekst en foto's

Veel bomen geven goede dracht. Bovendien kunnen ze op plaatsen staan waar geen ruimte is voor lage bloemenzee. Bomendracht staat simpelweg op poten. Nog te weinig groenbeheerders beseffen dat. Aan imkers de schone taak om te hameren op het belang van bomen voor bijen. Een bomenkenner levert hier de argumenten.

De betekenis van bomen als voedselbron voor bijen is toegenomen. Niet zozeer door de toename van het aantal bomen, maar vooral door het afnemen van cultuurgewassen met hun begeleidende (on)kruiden. Er worden veel bomen geplant, maar het zijn vaak geen 'bijenbomen'. Vooral stedelijke groenbeheerders kiezen te vaak soorten die opgewassen zijn tegen gebrekkige groeiomstandigheden, genoeg nemen met weinig

ondergrondse ruimte, bestand zijn tegen droogte en zout, zich goed laten snoeien en geen overlast veroorzaken. Denk daarbij bijvoorbeeld aan spontane takbreuk, en afvallende vruchten. Of aan de noodzaak van veel corrigerend snoeiwerk, want bomen langs weg of straat mogen het verkeer niet in de weg staan. Met andere woorden: keurig in het gelid, met rechte stam en geen laaghangende takken. In ons land moet er een takvrije zone tot 4,5 meter boven straatniveau zijn. In de praktijk mag de eerste 7 meter van de stam daarom geen zware takken hebben, want takken zakken door en groeien naar beneden, op weg naar het meeste licht. Bomen moeten daarom worden 'opgekroond', wat veel deskundige (=dure) arbeid vergt, decennia lang.

Parken zijn 'laaghangend fruit'

In parken is er alle gelegenheid om te kiezen voor solitaire of lanen bestaande uit acacia, paardenkastanje of linden. In grote delen in het oosten van land kwam de linde vroeger als inheemse bosboom voor. Waarom staan ze er dan niet in overvloed? De linde zaait zich al sinds enige eeuwen in ons klimaat niet tot slecht uit, maar een door stek vermeerderde boom doet het uitstekend. Linden doen het langs wegen ook fantastisch, zeker nu wegbermen langs provinciale over een grotere breedte boomvrij moeten zijn. Linden zijn een langer leven beschoren dan beuken. Vooral door de verlaagde grondwaterstand begeeft de beuk, slecht bestand tegen droogte, het relatief snel. Voorspellingen over de opwarming van het klimaat laten zien dat deze soort waarschijnlijk uit ons land zal verdwijnen, evenals de spar.

Stormschade als les

We willen natuurlijk dat het bomen voor de wind gaat. De storm van eind oktober laat zien dat je vaak bedrogen uitkomt. In het algemeen lieten de bomen die met wortel en al waren omgewaaid, bovengronds geen gebreken zien; daarop waren ze jaarlijks geïnspecteerd. De meeste bomen gingen niet in het buitengebied tegen de grond, maar in de bewoonde omgeving. Je kon goed zien hoe slecht ze daar geworteld waren. In de boomverzorging is de stelregel dat er voor elk jaar dat een boom van de eerste grootte (met een vol-

Bomen, snoeien en vogels

Nog steeds worden in de winter alle knotwilgen van hun kroon beroofd. Dat oogsten van geriefhout gebeurt al van oudsher, want dan had men tijd. Waarom niet eerst onze bijen laten profiteren van de bloei en direct daarna snoeien? Helaas staat daar de Vogelwet in de weg. Deze dwingt o.a. de rust in het broedseizoen af. Van half maart tot half juni mag er niet gesnoeid of gekapt worden en al helemaal niet als er een broedende vogel is aangetroffen, ook voor of na die periode.

Wanneer dan wel? De winter is voor houtige gewassen eigenlijk niet de beste tijd. In de zomer is de sapstroom actief en kan een boom of struik na verwonding (snoeien) direct reageren met het vormen van zogenaamde afgrendelingslagen, als verdediging tegen schimmels en bacteriën. Zomersnoei is in principe beter dan wintersnoei.

Toch in de winter knotten? Een rij om en om dan wel om de drie 'afzetten' kan ook. Dan behoud je een deel van de bloesem. 'Overstaanders' vormen ook een mogelijkheid: de bomen niet van alle takken ontdoen, maar met name de oudste verwijderen. Allemaal oplossingen in het voordeel van bijen: vertel ze daarom door aan de beheerder.

Knotwilg

wassen hoogte >20 m) groeit, een kubieke meter grond beschikbaar moet zijn. Niet alleen voor voldoende voedsel, maar ook om te kunnen wortelen en bestand te zijn tegen extreme situaties. In een bomenleven moet meermalen een kabel of leiding door het wortelpakket, dat dan deels verloren gaat. Dat maakt ze instabiel en vatbaar voor ziekten en schimmels. Welke eerstegrootte-bomen (zie p. 11), zijn wél geschikt als wegbeplanting? Dat zijn bijvoorbeeld plataan, es, wilg, populier of eik en in het kustgebied in principe ook de iep.

De ervaring is dat mooi bloeiende *kleine* soorten waaronder meidoorn, appel, sierkers en lijsterbes het in bestrating slecht doen, niet de goede kroon vormen, staan te kwarren en het straatbeeld niet verfraaien. Maar dergelijke bijenvriendelijke soorten zijn prima geschikt voor plaatsing in brede groenstroken en parken, op erven en op landgoederen.

Groenbeheerder: u kunt meer doen

In 2010 verscheen het onderzoeksrapport van Alterra 'De betekenis van het openbaar groen voor bijen'. Daar in stonden een aantal conclusies die ook gelden voor drachtbomen. In het kort:

- Er is overal voldoende informatie over drachtplanten en -bomen beschikbaar. Maar die is niet altijd bekend bij groenbeheerders en ook sluit ze soms onvoldoende aan bij de dagelijkse beheerderspraktijk.
- De meeste gemeenten besteden geen specifieke aandacht aan bijen in het openbaar groen. Wel is er soms insectenvriendelijk of ecologisch beheer, dat positief uitwerkt voor bijen. Men telde in 2010 geen projecten met als specifiek doel: drachtverbetering voor bijen.
- De meeste geïnterviewden hebben wel ideeën om

het aanbod aan drachtplanten te verbeteren, maar weten niet precies hoe.

- De meeste gemeenten weten niet hoe het met de soorten bijen in hun gemeente gesteld is.

Er valt dus nog wat te verbeteren. Hier ligt een kans voor bijenhouders. Door alle aandacht voor het 'wel' en vooral het 'wee' van onze bijen is de tijd rijp. Hoe? Datzelfde Alterrarapport beveelt aan:

- Stimuleer de gemeenten beleid te ontwikkelen en in het groenbeleid specifieke doelen op te nemen voor de dracht voor bijen.
- Gemeentes zouden moeten beschikken over een praktische lijst van de top-10 of top-100 van de beste drachtplanten voor uiteenlopende grondsoorten en beplantingstypen.

Bomen en burens

Een boom neemt de minste ruimte in als de kroon over de erfscheiding kan groeien. Het is voor te stellen dat zelfs goede burens daar niet altijd even blij mee zijn. Trouwe kijkers van het programma *Rijdende Rechter* hebben menige ruzie zien passeren. 'Bezint eer ge begint' is op zijn plaats, want een boom verplant je niet zo makkelijk.

De overheid wil burensproblemen voorkomen. Daarom schrijft het Burgerlijk Wetboek voor dat bomen niet binnen twee meter van de erfscheiding mogen worden geplant. Gebeurt dat wel, dan hebben burens 20 jaar de tijd om bezwaar te maken en te vorderen dat de boom wordt verwijderd. Op deze regel zijn veel uitzonderingen, vastgelegd in jurisprudentie, vaak gerelateerd aan situaties en aard van het gebied.

Drachtbomen

Hieronder een middellange lijst van drachtbomen. Via www.drachtplanten.nl van Arie Koster is vrijwel het complete overzicht te vinden van uitstekende drachtbomen. Een zeer toegankelijke website heeft ook Van de Berk Boomkwekerijen in Sint-Oedenrode www.vdberk.nl.

Latijnse naam	Nederlandse naam	Voorkomen	bereikbare hoogte	Nectar-waarde	Pollen-waarde	Start Bloei	Eind Bloei
<i>Acer campestre</i>	Spaanse aak / Veldesdoorn	boom/struik	18	N 5	P 5	5	6
<i>Acer griseum</i>	Dwergesdoorn	boom/struik	6 - 12	N 5	P 5	5	5
<i>Acer platanoides</i>	Noorse esdoorn	boom	25	N 5	P 5	4	5
<i>Acer pseudoplatanus</i>	Gewone esdoorn / Bergesdoorn	boom	30	N 5	P 5	4	5
<i>Acer rubrum</i>	Rode esdoorn	boom	15	N 5	P 5	3	4
<i>Acer saccharinum</i>	Zilver- of Witte esdoorn	boom	25	N 5	P 5	3	3
<i>Aesculus glabra</i>	Gladde pavia	boom	6-18	N 5	P 5	5	6
<i>Aesculus hippocastanum</i>	Witte paardenkastanje	boom	25	N 5	P 5	5	6
<i>Aesculus x carnea</i>	Rode paardenkastanje	boom	20	N 5	P 5	5	6
<i>Ailanthus altissima</i>	Hemelboom	boom	25	N 5	P 5	6	7
<i>Cladastris kentukea</i> / <i>Cladastris lutea</i>	Geelhout	boom	12	N 3	P 0	5	6
<i>Cornus mas</i>	Gele kornoelje	boom/struik	4	N 4	P 4	2	3
<i>Cydonia oblonga</i>	Kwee / Kweeper	boom	5-6	N 3	P 0	5	6
<i>Gleditsia triacanthos</i>	Valse christusdoorn	boom	20	N 5	P 5	6	7
<i>Koelreuteria paniculata</i>	Gele zeepboom / Chinese vernisboom / Lampionboom / Koelruit / Blazenboom	boom	12	N 4	P 4	7	8
<i>Malus domestica</i>	Appel	boom	8	N 3	P 3	4	5
<i>Malus sylvestris</i>	Wilde appel	boom	8	N 3	P 3	4	5
<i>Phellodendro amurense</i>	Kurkboom	boom	10	N 3	P 0	5	6
<i>Prunus avium</i>	Zoete kers	boom	20	N 5	P 5	4	5
<i>Prunus cerasifera</i>	Kerspruim	boom	10	N 5	P 5	3	4
<i>Prunus cerasus</i>	Morel	boom	10	N 5	P 5	4	5
<i>Prunus domestica</i>	Pruim (ssp. insititia: Kroosjes)	boom	10	N 5	P 5	4	5
<i>Prunus nigra</i>	Wilde pruim / Zwarte pruim	boom/struik	10	N 5	P 5	5	6
<i>Prunus padus</i>	Vogelkers	boom	8	N 3	P 3	4	5
<i>Prunus serrulata</i>	Japanse kers	boom	4-8	N 3	P 3	4	5
<i>Pterostyrax corymbosa</i>	Epaulettenboom	boom/struik	10	N 4	P 4	6	7
<i>Pyrus calleryana</i>	Sierpeer	boom	10	N 3	P 3	4	5
<i>Pyrus communis</i>	Peer	boom	15	N 5	P 5	4	5
<i>Robinia pseudoacacia</i>	Robinia / Valse acacia	boom	25	N 5	P 5	6	7
<i>Salix alba</i>	Schietwilg	boom	25	N 5	P 5	4	5
<i>Salix caprea</i>	Boswilg	boom	8	N 5	P 5	3	4
<i>Salix daphnoides</i>	Berijpte wilg	boom/struik	8	N 5	P 5	3	4
<i>Salix dasyclados</i>	Duitse dot	boom	5	N 5	P 5	3	4
<i>Salix fragilis</i>	Kraakwilg	boom	20	N 5	P 5	4	5
<i>Sorbus aria</i>	Meelbes	boom	15	N 3	P 3	5	6
<i>Sorbus aucuparia</i>	Wilde lijsterbes	boom/struik	8	N 3	P 3	5	6
<i>Styphnolobium japonicum</i>	Honingboom / Snoerboom	boom	15	N 5	P 5	7	8
<i>Tetradium daniellii</i>	Stink es / Bijenboom	boom/heester	15	N 5	P 5	9	9
<i>Tilia cordata</i>	Winterlinde	boom	25	N 5	P 5	6	7
<i>Tilia platyphyllos</i>	Zomerlinde	boom	30	N 5	P 5	6	7
<i>Tilia x europaea</i>	Hollandse linde	boom	35	N 5	P 5	6	7

Maar sinds 2010 is er als gevolg van bezuinigingen op onderhoud niet veel veranderd. Gemeenten krimpen juist liever hun relatief jonge, onderhoudsintensieve bomenbestand in. Daarbij vergetend dat het grootste deel van het sortiment dat dracht levert met gemak een eeuw en langer meegaat, en dat bovendien de dracht per boom jaarlijks toeneemt!

Drachtbomen onder de loep

De hebbelijkheid van bomen is dat ze door hun vorm grofweg minstens twee keer zoveel bloeiend oppervlak hebben als een gewas op het veld. Bovendien: doordat de bloei hoog boven ons hoofd plaatsvindt, blijft er op de grond ruimte over voor een andere bestemming. Waar bijen van houden? Honingbijen hebben niets aan platanen, essen of beuken, alle windbestuivers. Van eiken wordt gezegd dat een bij daar wat stuifmeel vergaart, maar we kunnen een eik niet bestempelen als een drachtboom. Dat geldt ook voor els of hazelaar. Bijen vliegen daar graag op de mannelijke katjes, om in het vroege voorjaar wat vers stuifmeel mee naar huis te nemen, maar dat is het wel.

De echte dracht van bomen komt later in het voorjaar, wanneer wilgen, esdoorns, meidoorns, lijsterbessen en talloze fruitbomen, waaronder de wilde kersen, in bloei komen. Gevolgd door de grote soorten acacia, tamme en paardenkastanje en als klapstuk bij aanvang van de zomer: de linde.

Bijen hebben niets aan dubbele bloemen; daarin is weinig voor ze te halen. Plant daarom een sierkers (Prunus) met mooie open enkele bloemen. Waarom modetrends volgen en een bolcatalpa (trompetboom) planten terwijl de vrij groeiende vorm juist zo'n prachtige boom wordt, met bloemen die lijken op die van de paardenkastanje? De peer *Pyrus calleryana* 'Chanticleer' laat zich makkelijk snoeien tot zuil- of leiboom en neemt dan weinig ruimte in. Gedurende drie weken van het jaar is deze soort - die geen peren voortbrengt - een

bijna lichtgevende witte bloemenzuil. De bijen zijn er dankbaar voor. Stop met het planten van ontembare platanen op stam als scherm of als paraplu. Op en van deze soort leeft niets. Onder een leuk opgesnoeide sierappel zit je ook in de schaduw.

Een hulst is het hele jaar groen, net zoals een conifeer, maar is wél goed te snoeien, gonst tijdens de bloei van de bijen en levert een vrucht aan bessen waaraan menige vogel zich tegoed kan doen, mits het een vrouwelijke is (let op: hulst kan tweehuizig zijn: mannelijk of vrouwelijk; alleen de vrouwelijke krijgt bessen).

Het aardige van drachtbomen is dat ze vaak twee hoogtepunten hebben wat sierwaarde betreft: tijdens de bloei en als de vruchten rijp zijn. Maar plant ze niet vlak naast doorgaand pad of weg, want dan kunnen de rijpe vruchten hinder opleveren.

Voor in tuinen en parken is er een leuk sortiment met betrekkelijk onbekende exoten waar bijen dol op zijn. Wel eens gehoord van de honingboom, lederboom, kurkboom, rozijnenboom of doodsbenederenboom of vriendelijker: de geweiboom? ●

Trompetboom (Catalpa)

.....

“Welke boom past in mijn tuin?”

Veel stadstuinen zijn te klein om er een boom te planten die 20 tot 30 meter hoog wordt. Daarom vooraf je goed oriënteren op wat er te koop is en hoe groot het groeit. Niet elke boomverkoopster geeft de juiste informatie. Hoewel “boompje groot, plantertje dood” voor veel soorten opgaat, geldt dat niet altijd. Daarnaast hebben veel soorten jaren nodig om goed aan te slaan en bloeien ze pas na een jaar of tien voor het eerst.

Bomen worden naar hun max. hoogte, ingedeeld in 3 klassen: 1e grootte – gemiddeld hoger dan 12 meter (schietswilg, linde, kers (kriek), paardenkastanje)

2e grootte – gemiddeld tussen 6 en 12 meter (els, appelsoorten, peer, kurkboom)

3e grootte – gemiddeld lager dan 6 meter (appelsoorten, pruim, meidoorn, lijsterbes)

.....

Wildeweeldetuin op de Floriade GG

Een zegen voor bijen

Duurzame tuinen met natuurrijke beplanting

Gerdien Griffioen, foto's Gerdien Griffioen en Ruurd van Donkelaar

Dat wilde planten een rijke voedselbron zijn voor bijen is voor ons immers geen nieuws. Maar hoe kunnen we ervoor zorgen dat we in tuinen en openbaar groen voldoende voedselbronnen creëren en nestgelegenheden bieden aan bijen?

Aan de hand van het ontwerp van de WildeWeeldeWereld, de tuin die op de Floriade 2012 de eerste prijs heeft gewonnen in de categorie Garden and Landscape Design, neemt Gerdien Griffioen, een van de betrokkenen, ons mee in de wereld van natuurrijke tuinen en inspireert ons om onze leefomgeving nog bijvriendelijker te maken. Wilde Weelde is de vereniging van natuurvriendelijke groenwerkers.

De natuurrijke tuin

Bij natuurrijke tuinen wordt vaak gedacht dat het een 'laat maar waaien' tuin is waar de natuur zijn gang kan gaan. Niets is minder waar. In een natuurrijke tuin zijn de omstandigheden waarin planten en dieren kunnen leven optimaal toegepast. We zien een grote variatie aan natuurlijke omstandigheden die de soortenrijkdom bevordert: open plekken en dicht begroeide plekken, licht en schaduw, nat en droog, hoog en laag. Deze contrastrijke omstandigheden zijn deels gecreëerd en moeten ook in stand gehouden worden. Het in stand houden van een natuurrijke tuin vereist wel enige kennis van plantengemeenschappen, van bodems en van leefomstandigheden van dieren.

Zeven biotopen

Het concept achter de natuurrijke tuin komt van Karl Foester en Richard Hansen. Hansen ontwikkelde een systeem waarin planten ingedeeld zijn in zeven biotopen die overeenkomen met natuurlijke leefomstandigheden. Onder een biotoop verstaan we een gebied met eigen karakter, waarin bepaalde organismen kunnen gedijen. Hansen onderscheidt ze met de aanduidingen: het bos, de bosrand, de open plaats of de weide, de droge stenige omgeving, de oever en het moeras en het water. De bosrand, zonnig of schaduwrijk, is de meest voorkomende biotoop in een tuin. Een groep struiken of een haag kan al beschouwd worden als bosrand. De bosrand heeft een humusrijke bodem en is vochtig. In de bosrand

bloeien, net als in het bos, in het voorjaar de bollen en stinzenplanten. Longkruid, holwortel, donkere ooievaarsbek (*Geranium pheum*), uiensoorten als *Allium fistulosum* en daslook zijn geschikt. Bloeiërs zijn kerstroossoorten (*Helleborus*), akeleien, vingerhoedskruid, Campanulasoorten, *Astrantia* (zeeuws knoopje), Phloxen, *Persicaria*'s en monnikskap.

Daarnaast onderscheidt Hansen als aparte biotoop de border, omdat deze in tuinen veel voorkomt. Het gaat daarbij om een open, zonnige plek met een voedzame doorlatende bodem die geschikt is voor zowel gecultiveerde als wilde planten. Belangrijk is te kiezen voor enkelvoudige bloemen waaruit bijen makkelijk nectar kunnen halen en die meer stuifmeel bieden dan hun gevulde familieleden.

Met een stapelmuur kan een droge en stenige omgeving gevormd worden. Deze biotoop heeft in zomer en winter doorlatende grond nodig op een zonnige droge plek. Hier horen planten uit gebergtes thuis. Er kunnen planten groeien als sedumsoorten, duifkruid, rode spoorbloem, anjersoorten en steenbreek.

Hoe maak ik een natuurlijke tuin?

Het mag duidelijk zijn dat een natuurlijke tuin in de eerste jaren veel werk vraagt. Kijk eerst welke biotopen in de tuin passen. Wat voor bodem is er, welke bomen en struiken wil je behouden, hoe zit het met de zon? Vervolgens wordt gekozen voor de aan te leggen biotopen. Vooral een moeraszone is voor bijen en vlinders in de tuin bijna onmisbaar. Daarna volgt het beplantingsplan passend bij het geheel van biotopen.

Bij de inrichting van de tuin horen ook ruimtes met nestgelegenheid voor bijen en vlinders. Dat betekent niveaunderschillen creëren in de tuin, bijvoorbeeld door muurtjes te maken of boomstammetjes te stapelen, open stukjes bodem te laten in de zon. Vooral een zandige bodem is een feest voor de zandbij.

Als de beplanting in de natuurlijke tuin eenmaal goed is aangeslagen en de bodembedekkers zijn uitgegroeid, dan wordt het onderhoud eenvoudiger.

(On)kruiden die zich erg verspreiden kun je weghalen, maar door de bedekte bodem zal woekering van planten meevallen. Uitgebloeide stengels blijven de hele winter staan en worden pas in het voorjaar afgesneden en achterin de tuin achter struiken gelegd.

Takkenstapels zijn ideale nestelplekken voor egels, muizen en vogels

De WildeWeeldeWereldtuin is geheel volgens de principes van de biotopen aangelegd. De bloemenweide is vooral voor grote tuinen geschikt. Een zonnig grasveld is om te toveren in een bloemenweide als het gras verwijderd wordt, eventueel wordt de bovenlaag van de bodem verwijderd om de bodem te verarmen en bloemenmengels worden ingezaaid. Het gaat om bloemenmengels van een- en tweejarige planten. Planten als: salie, marjolein, centaurie, duizendblad, pastinaak en venkel zijn geschikt, maar ook bijvoorbeeld kaardebol.

Wilde-bijensoorten kunnen in natuurlijke tuinen hun leefplek vinden. Let wel bij de keuze van planten op soorten die voor oligolectische (kieskeurige) wilde bijen belangrijk zijn. Die soorten fourageren maar op een paar soorten planten. Zo mogen in een tuin campanula's niet ontbreken. De klokjesbij zal u er dankbaar voor zijn.

Op de site van WildeWeelde www.wildeweelde.org vindt u informatie over de tuin. Ook de Flora van WildeWeeldeWereld van 32 pagina's met heel veel plantenfoto's is er te downloaden. ●

Gerdien Griffioen is tuinontwerper en imker. Zij is gespecialiseerd in natuurlijke tuinen voor bijen en vlinders. www.gerdiengriffioen-tuinadvies.nl en Facebook.

Vijverbegroeiing RvD

Bosrand RvD

Zonnige bosrand (stadsborder) GG

Stapelmuur droog en zonnig GG

Bijtesbank Floriade GG

Imkers als tussenpersoon

Bijen, bouwland en akkerranden

Tineke Brascamp

In Oost-Groningen stelde men zich afgelopen jaar de vraag: "Hoe krijgen we bijen weer terug op het land?" Grote delen van het akkerland zijn in het bijenseizoen 'woestijn' voor ze. Dit ondanks FAB-randen (gesubsidieerde akkerranden met zogeheten functionele agrobiodiversiteit voor natuurlijke beheersing van plagen voor de akkerbouw) en andere speciale akkerranden. Vier akkerbouwers in Oost-Groningen hebben daarom in het voorjaar 4 ha landbouwgrond met een speciaal bijenmengsel ingezaaid. Zij deden mee in het praktijknetwerk 'Bijen in akkers', van de Agrarische Natuurvereniging Oost-Groningen (ANOG). In dit experiment is gekeken naar de effecten van velden met een nectar- en stuifmeelrijk bloemenmengsel met verschillende bloeitijden voor honingbijen: klavers, boekweit, cosmea, dille, gele ganzenbloem, goudbloem, klapproos, komkommerkruid, luzerne, phacelia, wouw. In dit project werkt de ANOG natuurlijk samen met imkers, die er hun kasten neerzetten en controleren hoe de volken het doen. De inbreng van de imkers zorgde er ook voor dat in het mengsel nectarplanten waren opgenomen. Gedurende de zomer stelden ze in hun volken grote verschillen vast. Het gaat in de proef om verschillende landschapstypen, verschillen in bemesting, grondsoort en -bewerking, zaaibed en maaibeheer (om bloemen nog een tweede keer te laten bloeien). De ANOG kan voor dit soort onderzoek terugvallen op Bloeiend bedrijf, een programma voor natuur en milieu in akkergebouwgebieden, ondersteund door onder meer het Louis Bolk Instituut en land- en tuinbouworganisatie ZLTO. Bloeiend Bedrijf wordt t/m 2014 gefinancierd door EZ en het Europese fonds voor plattelandsontwikkeling. Er zijn in Groningen meer samenwerkingsverbanden tussen groenbeheer,

akkerbouw en bijenhouderij; bekijk vooral de site van NBV-Groep Groningen. Maar ook op andere plekken in het land wordt samengewerkt aan akkernatuur die ook bijen helpt!

In Horst (L.) bijvoorbeeld. Daar hebben al enkele tientallen jaren geleden de gezamenlijke imkers het zogenaamde Groenfonds opgericht. Doel was het inzaaien van voerweiden voor bijen, maar omvat inmiddels ook het bevorderen van de biodiversiteit in de gemeente Horst aan de Maas. Van de jaarlijkse bijdrage van de imkers wordt zaaizaad gekocht. Vroeg in het voorjaar gaat het Groenfonds in onderhandeling met de gemeente en zo krijgt het de beschikking over een groot aantal braakliggende gronden. Dit kunnen nog niet verkochte industrieterreinen of bouwkvelds zijn maar ook gemeentelijke stukken landbouwgrond. Ook particulieren met grotere braakliggende stukken wordt gevraagd deel te nemen. De imkervereniging krijgt dan steeds voor een jaar het gebruiksrecht van de grond. In 2013 ging het om meer dan 20 hectare, verspreid door de gehele gemeente, veel stukken zelfs in de bebouwing. De imkervereniging heeft zelf een

mestnummer aangevraagd en met een veehouder en een loonwerker in de gemeente zijn afspraken gemaakt. De veehouder kan op de grotere stukken grond zijn mest uitrijden en betaalt daarmee het loonwerk. De grond wordt bewerkt en ingezaaid door de loonwerker en eind augustus, als het zaad rijp is, wordt de grond nogmaals bewerkt met een schijveneg. Daarmee wordt voor de herfst nog een tweede bloei mogelijk.

Ook belangrijk: de imkervereniging neemt deel in de stichting Landschap Horst aan de Maas. Ze zijn daar vertegenwoordigd in de commissies Erfbeplantingen en akkerranden en Natuur en educatie. De imkers hebben invloed op de samenstelling van de erfbeplantingen, die voor een groot deel worden betaald het Landschap. Deze stichting vergoedt ook de landbouwers die meedoen aan de bloemrijke akkerranden. De imkers krijgen met dat alles een duidelijk gezicht voor de mensen in de gemeente Horst. ●

Met dank aan Luuk Hillebrands (NBV-Groep Groningen) en Ans Hoeijmakers en Henk van Gerwen (Horst).

Luuk Hillebrands bij het koolzaad. Foto: Annelijn Steenbrugge

Nieuwe drachtbronnen op de akker?

Kees van Heemert

Bij drachtverbetering op het platteland denken we meestal aan inzaai van bijenplanten op stukken ongebruikte grond zoals akkerranden die (in overleg met boeren) worden ingezaaid. Ook bij verplichte braaklegging kunnen drachtplanten tijdelijk het land sieren en zo voor bijen een voedselrijk gebied opleveren. Maar dat zijn geen activiteiten die de boer veel inkomen opleveren.

Toch zijn er voor de akkerbouw mogelijkheden om meer gewassen te telen die ook voor bijen interessant zijn. Diversificatie plus de wens om minder met agrarische producten over de wereld te slepen en minder kunstmest te gebruiken gaan in de landbouwsector meer aandacht krijgen. Dergelijke 'vergroening' is een belangrijk onderdeel van het voorgenomen Europees landbouwbeleid. Wacht de bijen in het buitengebied een betere toekomst?

Gedacht wordt aan eiwitrijke veevoergewassen, maar ook oliehoudende gewassen zijn interessant. De meeste landbouwgewassen in Nederland zijn bestemd voor veevoer, ook het merendeel van onze tarwe.. Alleen aardappelen en suikerbieten worden vooral verbouwd als voedsel voor de mens. Het grootste deel van ons akkerland wordt gebruikt voor de teelt snijmais, granen en aardappelen. Voor de bijenhouder is hier weinig interessants bij. Wel wordt snijmais bevrogen vanwege het stuifmeel, maar alleen als de bijen geen andere drachtbron kunnen vinden. Wel interessant voor bijen is natuurlijk de toename van het areaal koolzaad van 854 ha in 2000 naar 2129 ha in 2012. De vrouwelijke koolzaadlijnen honingen.

Alternatieven

Uit allerlei proeven in de landbouwsector komen gewassen in beeld die

Veldboon. Foto: Dreamstime.com

voor (honing)bijen aantrekkelijk zijn en waarbij ze soms ook wat bestuiving voor hun rekening nemen. In 2003 verscheen het rapport 'Alternatieve voedergewassen' met daarin informatie over de teelt en economie van gewassen als bladrammenas, phacelia, karwij, witte klaver, lupine, luzerne, kool- en mosterzaad, teunisbloem, veldboon, vlaszaad, zonnebloem en geiteruit (*Galega officinalis*), bijna allemaal gerenommeerde bijenplanten. De conclusie van dat nu 10 jaar oude rapport was dat snijmais en gras de twee voedergewassen bleven met het meeste economisch perspectief. Maar sommige alternatieven boden in specifieke situaties toch redelijke mogelijkheden. Boekweit is als bijenplant ook interessant, aldus het rapport, maar wordt nauwelijks nog geteeld in Nederland.

Geiteruit. Foto: Dreamstime.com

Soja als Nederlandse drachtplant?

En dan zien we anno 2013 nieuwe ontwikkelingen in de landbouw zelf opdoemen (rapport Livestock Research). Dat komt deels door de toegenomen belangstelling voor biologische landbouw (zonder kunstmest), met de daarbij behorende gewassen, maar

ook door de discussie over 'genvrij' voedsel en de wens om de tropische landen niet uit te putten door onze bioindustrie. Soja wordt hierbij vaak genoemd. Dit jaar is de aan- en verkooporganisatie Agrifirm een proef gestart met soja. Met twee nieuwe rassen wil men kijken of soja in Nederland een 'nieuw' gewas kan worden voor kippen- en varkensvoer. Ook in de biologische rundveehouderij onderzoeken men welke nieuwe eiwitrijke gewassen in aanmerking komen om te zijner tijd van de geïmporteerde soja afscheid te kunnen nemen. Het is nog niet duidelijk of men ook let op de geschiktheid van de nieuwe rassen voor bijen. Maar bekend is dat soja als drachtplant door honingbijen gewaardeerd wordt, al spelen ze slechts een beperkte rol bij de bestuiving. Daarnaast zijn er nog enkele andere vlinderbloemigen die in de belangstelling staan, zoals luzerne, lupine en witte klaver.

Luzerne, geitenruit, lupine, veldboon
In Nederland telen we jaarlijks gemid-

deld 6000 ha luzerne en als de temperatuur boven 20°C is vliegen bijen er op. Het gewas levert zeer eiwitrijk voedsel voor allerlei soorten vee. Een andere vaste vlinderbloemige plant die vooral in landen rondom de Oostzee wordt geteeld, is geitenruit (*Galega officinalis*). In Estland en Denemarken worden al duizenden hectares geteeld en ook als potentieel energiegewas wordt het bestudeerd. In Drenthe loopt nu een proef om vast te stellen of lupine, en dan de typen zonder de bitterstof, voor humane en dierlijke voeding geteeld kan worden. Er is een toename in het (kleine) areaal te zien van 20 ha vorig jaar tot 75 ha dit jaar. Wel is het een hele uitdaging, om de houtduiven, die gek op het lupinezaad zijn, van het gewas weg te houden.

Veldbonen krijgen de volle aandacht nu blijkt dat ze op basis van de voederwaarde hoogwaardiger eiwit produceren dan tarwe, maar het gewas vraagt wel om vakmanschap van de teler. De deelnemers van het praktijknetwerk 'Eiwitrijk voeren van eigen bodem' gaan

komend jaar de uitdaging aan om de veldboon als groen gewas op de kaart te zetten. Als bijenhouder kunnen we hier blij mee zijn.

Zonnekroon (*Silphium perfoliatum*)

Tot besluit nog de vermelding van een nieuw geelbloemig gewas in opkomst bij onze oosterburen. In het Deutsches Bienen-Journal van juni 2013 stond een artikel met gegevens over zonnekroon, een composiet, als mogelijk alternatief voor mais. Het is een vaste plant met gele bloemen die in de maanden juli-september stuifmeel en nectar levert. Niet onbelangrijk is dat de boer die het gewas wil gaan telen met dezelfde werktuigen als voor mais op het land kan werken. Het gewas kan zowel voor de productie van veevoer als voor de productie van biogas worden gebruikt. Van dit nieuwe akkerbouwgewas werd bij ons in 2012 300 ha geteeld en het afgelopen jaar bijna 375 ha. In Duitsland gaat men het belang voor de bijen verder uitzoeken en wie weet hebben we over tien jaar een nieuwe drachtbron in de drachtarme (na)zomer. ●

Zonnekroon. Foto: Hennie Oude Essink

Bronnen

Boer, H.C. de, Duinkerken, G. van, Philipsen, A.P. en Schooten, H.A. van, 2003. Alternatieve voedergerassen. PraktijkRapport 27 Rundvee, Wageningen UR. ISSN 1570-8616. Downloaden door te googelen op de titel.

Krimpen, M.M. van, Bikker, P., Meer, I.M. van der, Peet-Schwering, C.M.C. van der, Vereijken, J.M., 2013. Cultivation, processing and nutritional aspects for pigs and poultry of European protein sources as alternatives for imported soybean products. Report 662 Livestock Research, Wageningen UR. ISSN 1570 – 8616. <http://edepot.wur.nl/250643>

Beckedorf, S., 2013. Die Hoffnung blüht gelb. Deutsches Bienen-Journal 6:6-8. (Nederlandse vertaling in het Maandblad van de Vlaamse Imkerbond, juni 2013, p. 22-23.)

Eenzijdig stuifmeel heeft een negatief effect op de vitaliteit van bijenvolken, en is mogelijk één van de factoren bij wintersterfte. Coloss, een internationaal netwerk van wetenschappers, bijhouders en studenten, onderzoekt in hoeverre te weinig stuifmeelvariatie in de praktijk een reëel probleem is. Sjef van der Steen van Wageningen UR roept daarvoor de hulp van zo'n 30 Nederlandse bijhouders in.

Stuifmeelval. Foto Robert Brodschneider

Ook bijhouders onderzoeken biodiversiteit

CSI in de polder

J. van der Steen, bijen@wur.nl, Wageningen UR

Coloss is een zogenaamd 'citizen scientist'-onderzoek gestart. In dit project zijn de bijhouders in heel Europa de citizen scientists, ofwel: burgerwetenschappers. Behalve 30 Nederlandse imkers nemen bijhouders uit acht andere landen mee; meer zullen volgen. Met een toespeling op een bekende TV-serie noemen we het Nederlandse deel 'CSI-pollenproject', ofwel CSI in de polder. Wie wil nog meer meewerken? We hebben nog zo'n 30 citizen scientist-bijhouders erbij nodig.

Hoe het werkt

CSI-bijhouders verzamelen stuifmeel van hun volken op hun bijenstand. Dat sorteren ze op kleur en het aantal kleuren wordt doorgegeven aan een centrale databank, ondergebracht bij de Universiteit van Graz in Oostenrijk. Zo ontstaat inzicht in de stuifmeeldiversiteit in de loop van het bijenseizoen en

op de verschillende locaties. Samen met gegevens over het grondgebruik levert dat informatie op over de biodiversiteit van het landschap. Waar nodig kan dan iets gedaan worden om het leefgebied voor de bijen te verbeteren. Lokaal, nationaal en internationaal.

Ook nog financiers gezocht

Hoewel het geen duur onderzoekproject is – de CSI'ers zijn gratis – zijn er ook nog financiers nodig om het onderzoek kostendekkend uit te kunnen voeren. Het gaat om kosten voor coördinatie en overleg, materiaal en laboratoriumonderzoek. Op dit moment dragen zaadbedrijf Rijk Zwaan en de Algemene Nederlandse Imkerbond al bij. Verwacht wordt dat meer zaad- en veredelingsbedrijven, en ook provinciale overheden en natuurorganisaties bereid zullen zijn om dit onderzoekproject financieel te steunen. ●

Meer informatie?

- 'CSI in de polder': informatie over opzet van het Nederlandse CSI-pollenproject (QR-code) www.wageningenur.nl/nl/show/Biedt-ons-landschap-de-bijen-nog-voldoende-voeding.htm
- Website Coloss www.coloss.org

Contact:

sjef.vandersteen@wur.nl, CSI-projectleider in Nederland

Voedsel en nestgelegenheid voor bijen in onze landschappen

Bijen-bed&breakfast

Kramsvogel in een lijsterbes. Foto: Dreamstime.com

Koos Biesmeijer

De huidige situatie voor honingbijen en wilde bijen is niet erg rooskleurig. We hebben nu lagere diversiteit van wilde bijensoorten dan 50 jaar geleden, en veel soorten zijn bedreigd of zeldzaam en staan op de rode lijst. Bovendien zijn de aantallen wilde bijen per soort zeer waarschijnlijk ook veel lager dan vroeger, al hebben we daar geen harde gegevens over. Tenslotte is er plaatselijk een hogere wintersterfte dan voorheen onder honingbijen en wordt het bijenhouden ingewikkelder. Dat deze achteruitgang te wijten is aan een combinatie van verschillende factoren is duidelijk, maar welke factoren nu in verschillende situaties het belangrijkste zijn wordt nog fel betwist en gelukkig ook serieus onderzocht. Het is vanzelfsprekend van groot belang deze oorzaken te achterhalen om de bijenpopulaties te herstellen en bedreigingen te verminderen.

Bijen-B&B

Eén van de factoren waarvan reeds lange tijd bekend is dat ze bijen beïnvloedt is de kwaliteit van het landschap, en dan voornamelijk het voedselaanbod en (voor wilde bijen) de nestgelegenheid. Je zou kunnen zeggen dat bijen gewoon een aantrekkelijke B&B nodig hebben: bed (nest) en breakfast (voedsel). Het aantrekkelijke zit hem dan in de gezonde leefomgeving en het gevarieerd aanbod van nestplekken en voedsel. Het ideale landschap is divers, d.w.z. heeft verschillende biotopen en elementen, biedt voedsel gedurende het hele actieve seizoen, en wordt ecologisch en duurzaam beheerd. De meeste landschappen in Nederland voldoen hier natuurlijk niet aan, en kunnen er waarschijnlijk nooit aan voldoen, vanwege de dominante gebruikstypes: bewoning, industrie en landbouw. Ze kunnen echter wel aantrekkelijker worden gemaakt door veel meer aandacht te besteden aan nestplekken en voedsel voor deze insecten.

Bij-effecten

Maatregelen die voor meer voedsel en nestplekken zorgen zijn niet alleen goed voor de honingbij of de wilde bijenpopulaties, maar ook voor de andere bloembezoekers en andere ongewervelden. Vogels en zoogdieren profiteren hier ook van, zowel de soorten die insecten eten, als soorten die vruchten, zaden en bessen eten, die grotendeels na insectenbestuiving ontstaan. Ik heb eens uitgerekend hoe die verbanden tussen bijen en vogels er eigenlijk uitzien. Het blijkt dat 40 soorten vogels in Nederland bijen (en andere vliegende insecten) als hoofdvoedsel hebben, terwijl 100 soorten vooral vruchten en zaden eten. Omdat we weten dat meer dan 80% van de bloemsoorten door insecten bestoven wordt, zijn er dus ongeveer 80 vogelsoorten afhankelijk van de bijenproducten - vruchten en zaden. Dus bijen zijn voor vogels als bestuivers twee keer zo belangrijk als in de vorm van een lekker hapje.

Een bloeiend landschap

Na jarenlange bewegingen naar een steeds intensiever gebruik, maar ook

monotoner landschap, is het prachtig om te zien dat ons landschap er steeds kleuriger uit gaat zien door de vele individuele en georganiseerde bloemenacties. Onder meer in Deventer en Zutphen hebben burgers met elkaar bijenlinten gemaakt die de stad voor zowel bijen als mensen een stuk aantrekkelijker maken. Akkerbouwers in de Hoekse Waard hebben samen meer dan 400 kilometer bloeiende akkerlanden aangelegd en akkerbouwers in het hele land maken onder leiding van Bloeiend Bedrijf ons platteland kleurrijk. Deze laatste acties zijn helemaal niet gericht op bijen, maar vooral op natuurlijke vijanden van gewasplagen. Ze worden FAB-randen genoemd, waarbij FAB staat voor Functionele Agro-Biodiversiteit. We vinden in deze randen echter ook veel bijen, aangetrokken door het brede nectar- en stuifmeelaanbod. In de fruitteelt kunnen dergelijke randen zelfs verschillende ecosysteemdiensten combineren: voedsel voor de natuurlijke vijanden, voedsel voor bestuivers van gewassen, verhogen van de recreatieve waarde van het platteland voor fietsers en wandelaars en soms ook betere bescherming van kwetsbare dier- en plantensoorten.

Kan het nog beter?

Prachtige initiatieven, maar zijn we er al? Dat zeker niet! Behalve dat we parallel ook moeten werken aan een duurzamer en gezonder milieu, valt er ook op het gebied van de bijen-B&B nog veel te verbeteren. Ten eerste worden er allerlei zadenmengsels van mooi uitzijende bloemen rondgestrooid, vaak zonder nu precies na te gaan wat het doel is. Is het hoofddoel bevorderen van dracht voor honingbijen? Beschermen van specifieke bijensoorten? Bevorderen van natuurlijke vijanden? Een aantrekkelijk landschap creëren? Of dit alles tegelijk? Aangezien niet alle soorten bijen en insecten dezelfde bloemen (kunnen) gebruiken en vaak verschillende nestplekken nodig hebben, bepaalt de samenstelling van een bloemenrand tot op zekere hoogte welke insecten er door aangetrokken worden. Daarnaast is het in sommige situaties, bijvoorbeeld dichtbij een natuureservaat, van groot belang om

Klokjesbij op Campanula. Foto: Wankja Ferguson

Kansen voor meer Bijen-B&B bij nieuwbouw. Foto: Henk van Gerwen

geen exotische invasieve soorten in te zaaien, terwijl dat in de stad veel minder een probleem is. Eigenlijk zou er een informatiesysteem moeten komen (bijvoorbeeld in de vorm van een app of website), waarmee het gemakkelijker wordt om keuzes te maken voor de soorten in het zaadmengsel, maar ook voor het aanplanten van publiek groen of het vullen van een plantenbak in tuin of balkon: "Wil je de honingbij helpen? Plant/zaai dan deze soorten!". Wil je een specifieke zeldzame bij helpen, dan plant je de favoriete voedselplant van die soort. Naturalis is, evenals andere partijen zoals Food4Bees en Natuur en Milieu, aan het denken over oplossingen hiervoor. Voor nu: vooral doorgaan met het creëren van gezond leefgebied voor bijen, want daar hebben we allemaal voordeel bij. ●

Prof. dr. Koos Biesmeijer is onder meer wetenschappelijk directeur van het Naturalis Biodiversiteitscentrum in Leiden

Drachtverbetering = samenwerking

Linda Bierings, foto's Bert Lemmens

Als imker en als KNNV'er en IVN'er, zet bijenteeltleraar Bert Lemmens zich al tientallen jaren in voor dracht- ofwel biodiversiteitsverbetering.

Linda Bierings praatte met hem over zijn motieven, aanpak en resultaten.

Dat het met de biodiversiteit in ons land droevig gesteld is, blijkt overduidelijk uit cijfers van het Compendium voor de Leefomgeving (www.compendiumvoordeleefomgeving.nl). Frappant vindt Bert dat dit gegeven leeft in het bewustzijn van boeren, burgers noch buitenlui. Sinds de mechanisatie en industrialisatie vanaf begin vorige eeuw, zijn op de weegschaal van ecologie versus economie onze economische belangen het zwaarst gaan wegen. Als tegenwicht nemen overheden (terecht) nu biodiversiteitsverbetering in hun programma's op. De praktijk blijkt echter weerbarstig, onder meer omdat de naoorlogse generaties minder direct bij landbouw en voedselproductie betrokken zijn. Melk komt tegenwoordig uit de supermarkt in plaats van uit een koe. En het besef hoe een gezonde natuur er uit hoort te zien is geen gemeengoed meer. Het buitengebied zou alle kleuren van de regenboog moeten laten zien en niet, ongeacht het seizoen, enkel de kleur groen.

De bijencrisis schudt mensen wakker en Bert ziet veel bereidheid ontstaan bij burgers en overheid om wat meer gewicht op de schaal van de ecologie te leggen. Het ontbreekt hen echter aan gedegen kennis, waardoor menig goedbedoeld plan totaal mislukt en er behoorlijke bedragen regelrecht het afvoerputje in gaan.

Samen sta je sterk

Verbeter de wereld en begin bij jezelf. Maar alleen in je eigen tuintje de biodiversiteit verbeteren zet niet genoeg zoden aan de dijk. Vandaar dat samenwerking zoeken met grondeigenaren zoals gemeente, waterschap, agrariërs, landgoedeigenaren, terrein-beherende organisaties (zoals Brabants Landschap) volgens Bert het meeste oplevert. En ook dat moet je niet als eenling doen, maar vanuit je eigen organisatie, bijvoorbeeld het IVN (Vereniging voor Natuur- en Milieueducatie). Nog slimmer: óók samen met de plaatselijke heemkundekring, de landschapswerkgroepen, de imkervereniging et cetera. Vandaar dat de leus van Bert is: "Drachtverbetering is op de eerste plaats (leren) samenwerken." Hij licht toe: "Je zult moeten investeren in goede relaties met alle partijen, sleutelfiguren aanstellen en realistisch zijn in wat je van de andere partij vraagt. Stem daarom de vraag en wat er geboden kan worden op elkaar af, om teleurstelling te voorkomen. Waar het kan, zorg voor professionele ondersteuning. Overvraag je vrijwilligers niet en investeer in hen. Pas ook het beleid en beheer aan al naar gelang de resultaten en blij vooral veel met elkaar praten. Realiseer je dat de beleidsambtenaar Buitengebied van de gemeente een belangrijke katalysator in het geheel is."

Ervaringen van Bert Lemmens in omgeving Laarbeek

Na 10 jaar hard en moeizaam bikkelen begint de omgeving Laarbeek (N.Br.) de vruchten te plukken van de aanhoudende inzet van Bert en andere

"Wil de inheemse flora zich kunnen blijven handhaven, dan zullen wij het ecologisch berembeleid moeten handhaven. Kwestie van samenwerking!"

Hazenpootje

Bewustzijnsverandering: ecologisch bermbeheer van de gemeente versus weerbarstige praktijk van aanwonende

Zo houd je het alleen met onderhoud.

IVN'ers. Vanaf 2002 kreeg het IVN een ingang bij de gemeente doordat er een nieuwe beleidsambtenaar Buitengebied kwam, die het natuur- en landschapsbeleid meetbaar wilde maken. Nu is de hobby van IVN'ers natuurgegevens verzamelen, dus zijn duizenden bomen in kaart gebracht en kwam er een lijst van enkele honderden waardevolle exemplaren die zwaar beschermd worden. Verder worden kleine landschapselementen tegenwoordig meer ontzien en mag er in beleidstrajecten eerder worden meegepraat. Door dit laatste hoeft het IVN minder bezwaren in te dienen!

Onlangs hebben een achttal IVN'ers en vier gemeentemedewerkers een officiële bomenschouw-cursus gevolgd.

Het ecologisch bermbeheer van de gemeente Laarbeek is een mooi voorbeeld van succesvolle samenwerking. In 2009 zijn er vanuit verschillende natuurorganisaties vrijwilligers opgeleid om een vijfjarig monitoringsplan uit te voeren. In 2010 is het project officieel van start gegaan, in samenwerking met de gemeente en een ecologisch bureau. De gemeente faciliteert, het IVN inventariseert en het ecologisch bureau verwerkt de resultaten waarop de gemeente dan weer haar beleid baseert.

Hazepootje, vlasbekje en kleine ratelaar

Het fleurigste resultaat is dat allerlei kleine plantjes weer terugkeren in de bermen, zoals de van oorsprong typische (Brabantse) schralegrondplantjes hazepootje (*Trifolium arvense*) en vlasbekje (*Linaria vulgaris*). Door een teveel aan stikstof en verzuivering van de bermen waren ze nagenoeg verdwenen. Door goed ecologisch bermbeheer (maaïen en afvoeren in plaats van het maaisel gekneusd in de berm laten liggen) zijn ze weer te zien langs de provinciale weg in Laarbeek. Zelfs de kleine ratelaar (*Rhinanthus minor*) steekt hier en daar haar kop weer op.

Het mooie vindt Bert dat je na zo'n succeservaring de smaak te pakken krijgt. "Zo zijn we afgelopen jaar begonnen met een inventarisatie van alle (ruim 150) poelen in de gemeente. Daarvoor wordt door

het Laarbeeks Landschap een werkplan opgesteld, wat de gemeente faciliteert met fondsen uit de blauw-groene diensten.

Volgend jaar staat er een cursus fruitbomen snoeien op het programma. De gemeente wil hoogstamfruitbomen plaatsen in een wijk die door de buurt onderhouden gaat worden; de buurt heeft er letterlijk het vruchtgebruik van. De gemeente heeft minder kosten en de buurt wordt meer betrokken bij natuur en milieu.

Daarnaast zijn we nu in gesprek met het waterschap om van de terreinen rondom waterzuiveringsinstallaties de planten en dieren in kaart te brengen, zodat die grond ecologisch ingericht kan worden."

"Voortaan gaan we samen bomen schouwen, waardoor de discussie over wel of niet behouden van bepaalde bomen plaatsvindt op het moment dat ze er nog staan en niet al omliggen."

Onderhoud!

Maar voor Bert zijn deze mooie verhalen geen reden om al de loftrampet te steken over een werkelijke verbetering van de biodiversiteit. Vaak ziet hij dat de beleidsmakers die willen scoren, projecten opstarten waarover je na een paar jaar niets meer hoort. Dit omdat er geen geld voor onderhoud is geregeld of er is te zeer gerekend op inzet van vrijwilligers. Onderhoud 'scoort' niet, maar – zegt Bert – het is net als bij een goed huwelijk, als je er niet in 'investeert', steven je regelrecht op een mislukking af. Samenwerken dus! ●

Zonderwijk, de bermen en het ecologisch groenbeheer

Arie Koster, tekst en foto's

Prof. Piet Zonderwijk schreef rond 1970 voor Staatsbosbeheer zijn eerste adviesnota over natuurvriendelijk beheer van wegbermen. De praktijk was dat bermen óf als gazon werden beheerd óf werden geklefeld. Beide niet bevorderlijk voor flora en fauna. Zonderwijk stelde voor om bermen een tot twee keer per jaar te maaien en het maaisel af te voeren. Dit leidde tot vershraling van de bodem en de productie van biomassa ging omlaag. De vegetaties werden gevarieerder en door het toenemende aandeel bloemplanten werden de bermen attractiever. De natuurwaarde werd niet alleen in floristische zin vergroot (meer bloemen) maar ook door bijvoorbeeld meer bloembezoekende insecten waaronder wilde bijen.

Wegbermen en dijktafuds na 2000

De top van dit type wegbermbeheer voor rijkswegen en provinciale wegen lag in de periode 1980-1995. In die periode werd er met relatief lichte machines gewerkt, liet men het gras drogen en werd het zelfs gekeerd waardoor nagerijpte zaden konden vallen. Daarna werd er geleidelijk aan bezuinigd en werkte men dikwijls ook steeds ruiger. Het materieel is aanzienlijk zwaarder geworden, daarnaast wordt er heel vaak een maai-zuigcombinatie gebruikt. Er zijn nu nog steeds bonte bermen, maar of die dezelfde kwaliteit hebben als 25 jaar geleden is zeer de vraag.

Wilde Marjolein

Veldlathyrus

Heide

Piet Zonderwijk (1924 -2006) was van 1978-1989 hoogleraar vegetatiekunde, plantenoecologie en onkruidkunde aan de Wageningse landbouwuniversiteit, nu WUR. Hij was een van de eersten die het natuurlijke beheer van wegbermen propageerde. De tot dan toe heersende praktijk leidde tot voedselverrijking van de bodem; een laag van halfverteerde plantenresten voorkwam dat zaden konden ontkiemen. Hierdoor werden vegetatief voortplantende plantensoorten zoals kweek en grote brandnetel in de bermen dominant. Ook gazonbeheer leidde tot een eenzijdige begroeiing. Door Zonderwijks aanpak hebben we meer bloeiende planten gekregen. Zijn bekendste boek is *De Bonte Berm*, verschenen in 1979 in Ede. Daarin belicht hij de natuurwaarde van bermen en legt hij uit wat natuurvriendelijk beheer is. Zonderwijk was nauw betrokken de televisieserie *Linten in het landschap* in 1982, en later bij het gelijknamige boek.

Ook rivierdijken waren een aandachtspunt van Zonderwijk. Daar heeft onder zijn leiding heel wat onderzoek plaatsgevonden. In de jaren tachtig was de floristische rijkdom tot een minimum gedaald. Voor bijen was hier weinig voedsel te halen. Zonderwijk heeft een proces in gang gezet dat het aanzien van de rivierdijken drastisch veranderde. Maar het overgrote deel van de dijken wordt faunistisch gezien (voor een gevarieerd dierenleven) nog steeds te vroeg gemaaid, waardoor ze voor de wilde zomerbijen vrijwel waardeeloos zijn.

Stedelijk groen 1960-1990

Wilde bijen, met uitzondering van de meest algemene hommels, zag je vroeger nauwelijks in het stedelijke groen. Dat groen werd zo perfect netjes onderhouden dat wilde planten in geen velden of wegen te vinden waren. Het gras werd minstens 24 keer per jaar gemaaid en tot in de jaren 60 werd de grond tussen de beplantingen meestal twee keer per jaar gespit.

De periode 1970-1990 was de periode van het chemisch beheer. Zelfs voor de meest algemene wilde bijen was dat een onmogelijk milieu. In tuinen was het al niet anders.

In 1990 was bij een zeer klein aantal gemeenten het groenonderhoud volledig gifvrij. Onder invloed van de bonte berm van Zonderwijk en brede maatschappelijke discussie en allerlei initiatieven (die in de jaren 60 al begonnen) werd het groen steeds meer gifvrij en natuurvriendelijk (ecologisch) beheerd.

In 1990 werd ik stadsecoloog bij het bosbouwproefstation De Dorschkamp in Wageningen, later Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek IBN [dat later opging in Alterra, WUR. Red]. Over wilde bijen werd toen nog nauwelijks gesproken, maar er waren wel allerlei aanwijzingen dat de positie voor wilde bijen aan het verbeteren was. In het Europees natuurbeschermingsjaar 1995 beleefde de aandacht voor natuur in en om de stad een hoogtepunt. Het openbaar groen werd zienderogen natuurlijker en bloemrijker. Wilde bijen begonnen steeds meer op te vallen. Ook in heel wat tuinen veranderde veel (ten dele ook al eerder onder invloed van de beroemde tuinarchitecte Mien Ruys). De eenjarige perkplanten (afrikaantjes e.d.) maakten steeds meer plaats voor vaste planten en heidetuinen. Uit oogpunt van de wilde bijen bezien, gaf dat een stuk stabiliteit. Wilde bijen konden in tuinen gaan nestelen en er zich handhaven.

IBN-onderzoek

De situatie van het groen was zo sterk in positieve zin veranderd dat er behoefte was om te onderzoeken wat dat voor de biodiversiteit betekende. Dit onderzoek is in ca. 28 gemeenten uitgevoerd en leverde voor toen spectaculaire resultaten op. Zo was Veenendaal in 1972 op het gebied van wilde bijen nog volledig steriel, maar rond 2000 kwamen er tientallen soorten wilde bijen voor, waarvan er voor die tijd en-

Cichorei

kele zeldzaam tot zeer zeldzaam waren (onder meer kattenstaartbij en bonte viltbij). In de gemeente Sneek, die in een zeer bijenonvriendelijk landschap ligt, was in de periode 1976-ca.1985 met uitzondering van het buiten gebruik zijnde spoorwegemplacement nauwelijks een bij te vinden. Rond 2000 werden er meer dan 40 soorten wilde bijen waargenomen en wilde bijen kwamen in de hele stad voor, in parken, plantsoenen, grasland, sportvelden etc. Hetzelfde geldt in grote lijnen ook voor de andere gemeenten. Kortom, ecologisch groenbeheer heeft een enorm positief effect op het voorkomen van wilde bijen. Dit geldt ook voor tuinen die op een natuurvriendelijke wijze worden beheerd. Een quick scan in Veenendaal (2013) wees uit dat wilde bijen onder invloed van ecologisch groenbeheer nog steeds volop voorkomen.

De bonte berm van Zonderwijk zijn in veel gemeenten ingeburgerd en de maatschappelijke discussie, die in de jaren 80 op zijn heftigst was, heeft geleid tot meer natuur in stad, tuin en landschap. Zowel de solitaire bijen als zeker ook de honingbijen profiteren daar nog steeds van. ●

Stijf havikskruid

Paardenbloemen en pinksterbloemen

Gewoon barbarakruid

Zeer gedetailleerde en praktische informatie over vrijwel alle in Nederland voorkomende wilde bijen in relatie tot beheer is te vinden op www.denederlandsebijen.nl. Voor ecologisch (bijen)beheer wordt verwezen naar www.bijenhulpdesk.nl.

Leegstand bijenhôtels

Leo van der Heijden

Op de website www.bijenhôtels.nl staat een opvallende link met de tekst “grote leegstand bijenhôtels”. Volgens deze website van Arie Koster worden veel bijenhôtels geplaatst op plekken waar geen wilde (ofwel solitaire) bijen voorkomen. De hotels blijven dan leeg. Hoe zit dat eigenlijk?

Leo van der Heijden vroeg bij Koster naar de precieze redenen.

In welke omgeving past een bijenhotel het beste?

Van oorsprong werden bijenhôtels geplaatst voor educatie. Een bijenhotel is een ideaal middel om aandacht te vragen voor wilde bijen, maar daarvoor moet het wel echt bewoond worden. Dit kan alleen als er wilde bijen in de omgeving aanwezig zijn. Dan moet de omgeving voor deze insecten wel voldoende voedsel opleveren.

Waarop letten bij het plaatsen?

Het beste kunnen we een bijenhotel neerzetten waar mensen komen én solitaire bijen aanwezig zijn. Alleen dan heeft een bijenhotel zin. Zet een bijenhotel niet volledig in de schaduw. Veel soorten hebben warmte nodig om actief te worden.

Helpt het zaaien of planten van drachtplanten?

Het inzaaien van zaadmengsels die algemeen te koop zijn en in kleine zakjes vaak worden uitgedeeld, helpt wilde bijen nauwelijks. De soorten in deze mengsels helpen meestal alleen honingbijen en hommels. Als er geen wilde bijen zijn, dan komen ze er met dit soort zaaisel ook niet. Sterker nog, omploegen van natuurlijke ruigtevegetaties voor het grootschalig inzaaien van dit zaad kan zelfs de nog aanwezige wilde bijen verjagen!

Welke oppervlakte met het juiste mengsel is minimaal nodig?

Een strook van 2 meter breed langs een sloot of akker die meerdere jaren intact blijft, kan voldoende zijn. Maar dan wel in combinatie met een ruigte, bijvoorbeeld op een droge slootkant, een houtwal of wat bosschage. Wilde bijen hebben zo'n landschapselement nodig om zich te kunnen voortplanten.

Hoe moet het hotel staan?

De meeste wilde bijen houden van een droge warme plek. Zet een bijenhotel daarom op het zuiden of zuidoosten. Hoewel - een wormkruidbij maakt zijn nesten op alle windrichtingen.

Is een rond bouwwerk extra zinvol?

Een wormkruidbij, die in hoofdzaak vliegt op boerenwormkruid, zal dan rondom gebruik maken van de aangeboden nestgelegenheid. Wel zullen vaker de nestgangen gebruikt worden die veel zon krijgen..

Zijn er ook materialen die echt ongeschikt zijn?

Alle natuurlijke materialen zijn goed. Naast hout en holle stengels kan ook leem, klei, en baksteen gebruikt worden. Glazen- en plastic buisjes zijn minder geschikt omdat deze niet 'ademen'. Voor educatie bieden ze wel een goed inzicht hoe de verschillende bijensoorten hun cellen bouwen. Het meeste broed gaat echter verloren doordat het verstikt. Echt ongeschikt zijn gasbetonblokken. Daarin heb ik [AK] nog nooit een nestelende bij gezien.

Een stukje ecologie

Wil men de omgeving voor wilde bijen verbeteren, dan moet men een natuurlijke ruigtevegetatie aanleggen met natuurlijke drachtplanten uit de streek. Door juist vegetatiebeheer moet vervolgens een stabiele situatie ontstaan, waarbij dezelfde soorten planten voor tenminste 4 á 5 jaar aanwezig zijn. Wilde bijen vinden hun voedsel vaak maar op een paar soorten. Die moeten dan wel elk jaar terugkomen. Bloeit de juiste soort een jaar niet, dan gaat de hele populatie die van die soort afhankelijk is, verloren.

Zijn ronde gangen altijd goed? Of hebben sommige een spleet of een holle ruimte nodig?

De meeste wilde bijen die niet in de grond broeden, gebruiken het liefst ronde gangen. Er zijn echter ook metsel- en behangersbijen die gebruik kunnen maken van spleten. Wilde bijen die in zand of leem broeden, graven zelf hun nesten. Holle ruimtes worden meer gebruikt door wespen zoals urntjeswespen.

Moet het materiaal droog blijven?

In de natuur nestelen wilde bijen in allerlei materialen die in de regen nat kunnen worden. Rietstengels en oude bomen bijvoorbeeld. Wat vocht af en toe kan geen kwaad. Voorkomen moet worden dat het materiaal doorweekt raakt. Een dak bovenop het bijenhotel is dus wel aan te bevelen.

Wordt een nestgang ook hergebruikt?

Bijen kunnen gangen schoonmaken en hergebruiken, ook als er een niet-soortgenoot in heeft gezeten. Voor de bij is het een 'afweging', bepaald door wat het minste tijd kost en hoeveel lege ruimte er voorhanden is. Zijn er te weinig nieuwe gangen, dan zal eerder een al gebruikte gang opnieuw in gebruik worden genomen. In de natuur nestelen wilde bijen in resten van planten. Die vergaan in de loop van het jaar en nieuw materiaal is dan weer nodig. Een bijenhotel houdt langer stand, maar zal af en toe ook gerenoveerd moeten worden met wat nieuwe blokken hout e.d.

Moet je rekening houden met foeragerende vogels?

Spechten op zoek naar voedsel kunnen in de winter houtblokken flink beschadigen. Mezen kunnen rietstengels uit het hotel trekken als ze eenmaal doorhebben dat er insecten in zitten en halen de zaak soms flink leeg. Men kan dit voorkomen door het bijenhotel af te scherm met grofmazig gaas. Daarnaast worden wilde bijen belaagd door parasieten. Een bijenhotel trekt veel parasiterende vliegen aan en verschillende koekoeksbijen. Vaak heeft elke soort wilde bij zo zijn eigen parasieten.

Wil men de bijenstand verbeteren door het plaatsen van een bijenhotel, dan vraagt dat een beetje inzicht in de ecologie van de solitaire bij en een bijbehorend vegetatiebeheer. ●

Met dank aan Arie Koster voor zijn medewerking.

Mail van de voorzitter

Consensus

“TOP wat jullie gedaan hebben.” Met deze uitspraak besloot staatssecretaris Sharon Dijksma haar dankwoord toen ze op 11 november afscheid nam van het gezelschap dat haar zojuist via voorzitter Felix Rottenberg de uitkomst van het Actieprogramma Bijengezondheid had aangeboden. Daarmee werd op die middag in New Babylon in Den Haag het eerste deel van het proces afgesloten dat op 23 april op dezelfde plek begon.

Het zijn slechts drie letters, maar wel drie letters met een flinke lading. Het was niet alleen TOP dat de zeer gemêleerde groep van vijftientig uiteenlopende vertegenwoordigde organisaties naar elkaar geluisterd heeft. Het was ook TOP dat we die dag tot een consensus, een breed gedragen conclusie kwamen en het was ook TOP dat er geen afvallers waren in het proces. Van bijenhouderorganisaties tot fruittelers, akkerbouwers, onderzoekers, waterbeheerders, actiegroepen en producenten van gewasbeschermingsmiddelen: iedereen onderschreef het belang van het redden van de bijenstand in ons land. Dat was ook hard nodig! Dijksma benadrukte het probleem nog eens: “Als het niet goed gaat met bijen, dan hebben we een kanjer van een probleem.” In mijn beleving was het al zover, want al jaren woedde er een veenbrand onder bijenminnend Nederland. Niet alleen de bijenstand liep gevaar, maar onderling laaide er voortdurend van alles op en ontbrak het vermogen tot oplossingen te komen. Het vuurtje werd af en toe aangewakkerd door de media. Partijen stonden met de hakken in het zand. Van hogerhand moest die brand worden geblust. Dijksma heeft dat goed aangevoeld en we mogen haar daar erkentelijk voor zijn. Het baanbrekend succes van het overleg was niet in de laatste plaats te danken aan de voortreffelijke rol van ‘mediator’ Rottenberg. Ik ben onder de indruk.

Dankzij die consensus kunnen we verder. Want volgens Dijksma schuilt daarin de kracht voor het vervolg, toen ik haar vroeg hoe zij de Tweede Kamer denkt te overtuigen van wat er nu moet gebeuren. Er is geld nodig om noodzakelijk stappen te kunnen zetten. Dijksma deed de toezegging bij te zullen dragen in een diepgaand onderzoek naar de oorzaak van de sterfte. Ze komt ook tegemoet met financiële steun voor het aanstellen van een voorlichter, een consulent waar bijenhouders met vragen terecht kunnen. In principe voor een periode van vijf jaar. Hij of zij krijgt de titel van ‘Bijenmaker’, want er moeten ook partijen bij elkaar gebracht worden. Met functiegenoot Theo Georgiades van de BD-imkers kreeg ik de opdracht mee om samen muurtjes te slechten tussen verschillende bijenhoudersbonden. Ik zal mij daar volledig voor inzetten, met mijn medebestuurders en ik hoop met allen die verbonden zijn met de NBV. We moeten het samen waarmaken. Rest mij u een prachtig einde van dit jaar te wensen en een mooi en voorespoedig 2014. Een jaar dat nog meer glans kan krijgen als we mede dankzij uw steun dat lang gewenste imkercentrum, ons nieuwe clubhuis, kunnen realiseren in Wageningen. In de meegezonden oproep leest u, en op www.reddebijsteundeimker.nl hoort u nogmaals, waarom dat zo nodig is.

Jan Dommerholt, voorzitter NBV

‘Tien grondregels voor een vitale bijenhouderij’

Frank Moens

Voor het samenwerkingsproject Bijenkennisnet (zie Bijenhouden maart 2013 p. 18) ontwikkelden afgelopen zomer enkele deskundige imkers een aantal informatiedocumenten (‘factsheets’) voor op het internet. Imkers én boeren hebben daarmee voortaan extra handvatten om de leefomgeving van bijen te verbeteren. Deze factsheets zijn te vinden op de website bijkennisnet.nl in het dossier ‘Bijkennis’. Voor de imkerpraktijk vinden we daarin bijvoorbeeld ‘Tien grondregels voor een vitale bijenhouderij’. Welke dat zijn? Beschikbaarheid van voldoende stuifmeel gedurende het bijenjaar, tijdig en adequaat handelen in geval van ziekten en regelmatig lezingen en symposia bezoeken, bijvoorbeeld.

Aanmelden

Wat is er nog meer te vinden in www.bijkennisnet.nl? Het is een open systeem, wat wil zeggen: elke bezoeker heeft toegang. Om tot de kern van het netwerk door te kunnen dringen is eenmalig registreren noodzakelijk. Dat is nodig omdat iedere andere gebruiker graag wil weten met wie hij of zij te maken heeft. Ga voor registreren naar www.bijkennisnet.nl > Over bijkennisNET > aanmelden als gebruiker. Vul de noodzakelijke gegevens in en maak een keuze uit een of meer netwerken om die te volgen. Een notificatiesysteem (optioneel) zorgt ervoor dat nieuwe onderwerpen in je mailbox gemeld worden. Een handige optie van bijkennisnet.nl is de toegang tot Groen Kennisnet, de online kennisbank van de bibliotheek van Wageningen UR, speciaal voor onderwijs en praktijk. Klik op ‘zoeken’ in BijkennisNET om gebruik te maken van deze bibliotheekbestanden.

Boer en Imker

Onder de kop Boer en Imker hangt een marktplaatsachtig loket voor vraag en aanbod aan drachtareaal en bijenvolken. Boeren kunnen kenbaar maken welke gewassen ze telen die voor bijen interessant zijn en wanneer de verwachte bloeitijd is, imkers kunnen aangeven voor hoeveel volken er dracht wordt gezocht.

Website bijkennisnet.nl vernieuwd en toegankelijker

MijnNBV

De netwerken binnen het BijenkennisNET-systeem vormen de gonzende spil van het geheel. Ze zijn vergelijkbaar met een intranet, een onderlinge, besloten internetomgeving. Iedere geregistreerde kan zelf een plek, een netwerk, inrichten waarbinnen bijvoorbeeld gediscussieerd kan worden, of als archief voor vergaderstukken. 'Zo'n netwerk(je) kan, naar keuze van degene die het opricht, openbaar, besloten of gesloten zijn. Zo kan elke afdeling zijn eigen plek creëren waar alleen de leden en anderen op uitnodiging toegang toe hebben. Ook NBV-commissies en werkgroepen, of tijdelijke cursusgroepen kunnen hiervoor kiezen. Elk netwerk krijgt automatisch een overzichtelijk webadres (URL) en is daardoor vanuit een andere website makkelijk te linken.

Van harte welkom bij BijenkennisNET:
www.bijenkennisnet.nl > Over BijenkennisNET
> aanmelden als gebruiker.

Kleine berichten:

Floriade

Het evaluatierapport van de Stichting Bijenpaviljoen Venlo 2012 is in te zien, eventueel te downloaden via
www.bijenhouders.nl/promotie/floriade-2012.

Boek Bijengezondheid

Dankzij Mari van Iersel en Kees de Vries, en de cursisten van de recente cursus Specialist Bijengezondheid, is er een vernieuwde versie van het boek Cursus Bijengezondheid. Online voor € 6,- excl. porto te bestellen via de webwinkel van het Bijenhuis.

Nota contributie 2014 en ledenpas

Europa stapt in 2014 over op een nieuw systeem voor betalingsverkeer (SEPA). Dat maakt dat er van alles verandert, ook onze inning van de contributie. De NBV stopt met het versturen van de relatief dure acceptgirokaarten. Voortaan ontvangen leden een nota met daarop alle benodigde informatie voor zowel online betalen als met een papieren overschrijvingsformulier. Voor half januari ontvangt u de nota voor 2014 en ook de ledenpas voor dat jaar.

Wie wordt de nieuwe hoofdredacteur van Bijenhouden?

De NBV is op zoek naar de juiste persoon om de huidige hoofdredacteur na een inwerkperiode op te volgen.

Profiel

De nieuwe vrouw of man weet veel van de praktische imkerij, is vanzelfsprekend nieuwsgierig naar allerhande achtergrondinformatie, heeft bij voorkeur een 'groene' opleiding, heeft een goed netwerk binnen de bijenwereld (waaronder de NBV) en voldoende ervaring met het werken voor en/of het maken van een tijdschrift.

Taken

- Trekker en coördinator van een vakblad dat aantrekkelijk is voor alle leden van de NBV. De hoofdredacteur stimuleert en neemt initiatieven voor kopij voor de langere termijn, o.a. door het leggen van verkennende contacten en actief verzamelen van relevante informatie. Hij/zij werkt nauw samen met het redactieteam, de redactiesecretaris en de eindredacteur; deze laatste zorgt grotendeels voor kopijbehandeling en drukwerkbegeleiding.
- Voorzitter van de redactievergaderingen (8x per jaar).
- Aanspreekpunt voor het Hoofdbestuur van de NBV en voor de Redactieadviesgroep. Namens het blad lid van de Mediawerkgroep van de NBV.

Een redactiestatuut regelt de verhouding tussen redactie en NBV.

De hoofdredacteur ontvangt, evenals andere redactieleden en vaste medewerkers van het blad, een vrijwilligersvergoeding.

Nadere inlichtingen geeft graag de huidige hoofdredacteur,
e tineke@bijenhouders.nl

Sollicitaties vóór **15 januari 2014** te richten aan het Hoofdbestuur van de NBV, via **e** redactie@bijenhouders.nl, onder vermelding van 'Hoofdredacteur Bijenhouden'.

Agenda

(Uitgebreide informatie op onze website.)

14 januari Udenhout

Diploma-uitreiking basiscursisten 2013. Tevens honingkeuring m.m.v. het Bijkersgilde-Zuid, aanvang 19.30 u, partycentrum 'de Schol'.

18 januari Wageningen

Bestuivingsdag in het Radixgebouw. Voor het programma zie elders in dit nummer.

24 januari Ruinen

Praatavond in zaal Kuik, aan de Brink, aanvang 20.00 uur. Vrij toegankelijk.
Inl.: Roel Broekman, **t** 0522-451290 en Eiso Eizinga, **t** 0522-481891

25 januari Utrecht

Koninginnenteeltdag. Voor het programma zie elders in dit nummer.

1 februari Noordlaren

Jaarvergadering van Buckfast Belangen Verenigd afd. Noord in 'De Hoeksteen', Lageweg 45/A, 9479 PA.
Inl. L. Hamming, **t** 050-4095800,
e havonagele@hetnet.nl

8 februari Vorden

Voordracht 'Imkeren in Dadantkasten' (zie nieuw: BBV-Oost, tsbrief NBV 01-2014), door beroepsimker Werner Gerdes uit Havixbeck (D).
a 13.00 u in het Dorpshuis, Raadhuisstraat 6.
Organisatie: BBV-Oost, toegang gratis.
Eindtijd ca. 15.45 u.
Tevens verloting Buckfastmoeren.
Inl.: lgc.vandenbosch@hetnet.nl

13 februari Udenhout

Speciale avond van groep Midden-Brabant voor de beginnende imker, thema: volken klaar maken voor een mogelijke honingdracht. Inleiders Mari van Iersel en Bert Opsteeg, aanvang 19.30 u, partycentrum 'de Schol'.

22 februari Wageningen

Bijeenkomst hoofdbestuur en groepen NBV.

28 februari Ruinen

Aanvang 20.00 uur. Bart de Co, Dieren, redacteur Bijenhouden, zal de avond verzorgen over de lattenkast (TBH). Vrije toegang.
Inl.: Roel Broekman, **t** 0522-451290 en Eiso Eizinga, **t** 0522-481891

8 maart Zeist

BD-imkerdag met thema 'Naar een weerbare bij'. Info volgt.

28 maart Ruinen

De 20e Nationale Bijenboelavond in Zaal Kuik aan de Brink in Ruinen. Zaal open 18.30 uur, aanvang veiling 20.00 u.

Inbreng van goederen is mogelijk: vóór 15 maart 2014 contact opnemen met de secretaris, Roel Broekman, t 0522 451290.

6 april t/m 21 september Weert

Elke zondagmiddag is het Natuur- en Milieucentrum 'De IJzeren Man', Geurtsvenweg 4, open. Groepen en scholen kunnen ook door de week terecht. Bezichtiging van het centrumgebouw met haar tentoonstellingen en insectentuin kan iedere dag tussen 13-17 u. Tot eind maart is de sluitingstijd 16 u. Zie ook www.natuurenmilieucentrumweert.nl

19 april Wageningen

Algemene Ledenvergadering NBV in het 'Hof van Wageningen'. Aanvang 10.00 u.

Openingstijden NBV-secretariaat en Bijenhuis

Het Algemeen secretariaat van de NBV én de afd. Verkoop zijn, i.v.m. Kerst, Oud & Nieuw en het tellen van de voorraad, gesloten van 23 december 2013 t/m 6 januari 2014. Wij zijn er weer op 7 januari 2014.

In het nieuwe jaar is het secretariaat geopend van maandag tot en met vrijdag van 10-14 u. De winkel is geopend op dinsdag t/m vrijdag van 8.30-17 u.

Van 1 maart tot en met 30 september 2014 is de winkel ook weer open op de zaterdagochtend (tot 13 u).

Alle medewerkers van de NBV: Gerda Bogaards, Marga Canters, Kees Dieckmann, Cees Heikamp, Marjan Hensen, Frank Moens, Bertus en Riet Oostendorp, Dolf Smits, Frank Spies, Wout Spies en Dorien en Jeroen Vorstman wensen u prettige kerstdagen en een goede en veilige jaarwisseling toe.

Foto Astrid Schoots

Zesde ontmoetingsdag van bestuivingimkers 18 januari 2014

Zaterdag 18 januari 2014 in het Radixgebouw, Droevendaalsesteeg 1, 6708 PB Wageningen. Organisatie: NBV-commissie Bestuiving.

De dag is bedoeld voor bestuivingimkers én alle andere imkers die hun bijenhorizon willen verbreden.

Programma

09.00 u Zaal open, ontvangst met koffie

09.45 u Opening

10.00 u '**Bijenteelt, drachtplanten en bestuiving**' - **Lei Hensels**

Dhr. Hensels is oud-medewerker van het Consulentenschap Bijenteelt verbonden aan het voormalige proefstation Ambrosiushoeve; het huidige bijen@wur.

Als auteur van de Drachtplantengids voor de bijenteelt en hét Nederlandse bestuivingsboek 'Bestuiving Land- en Tuinbouwgewassen door Honingbijen' heeft hij naam gemaakt in Nederland, bij imkers en ook bij groenbeheerders. Binnenkort verschijnt 'Bloeiend leven', een geactualiseerde samenvoeging van beide publicaties.

11.00 u '**Elk jaar nieuwe vitale volken maken; hoe doe je dat?**' - **Joep Verhaegh**

Elk jaar vernieuwt hij zijn gehele bijenstand van meer dan 100 volken. De hoofdvolken halen honing en dienen tevens als moederma-teriaal om jaarlijks door middel van broedaf-leggers nieuwe opzetters met jonge moeren te verkrijgen. De methode is geschikt voor elke imker en garandeert goede uitwintering en goede honingopbrengst.

12.00 u Lunch

12.30 u Workshop

In gespreksgroepen uitwisseling van ervaringen, waarvan een verslag komt.

13.30 u Presentaties resultaten van de workshop

14.30 u Koffie-/theepauze

14.45 u '**Bloemen en insecten: een opmerkelijke verbintenis**' -

Prof. dr. Louis Schoonhoven

Spreker is oud-hoogleraar entomologie Wageningen Universiteit. Hij bereidt een boek voor getiteld: Niet zonder elkaar: bloemen

en insecten. De bloemenrijkdom van de levende natuur is grotendeels te danken aan de 150.000 insectensoorten die wereldwijd bestuivingsdiensten verrichten in ruil voor voedsel. Dit geven en nemen leidt tot een hevige concurrentiestrijd. Een economie van vraag en aanbod vormt de grondslag voor allerlei specialisaties in bloemvorm, kleuren en geuren en bloeitijden en -ritmen. Specialisaties die weerspiegeld worden in aanpassingen die bestuivende insectensoorten tonen in hun bouw en gedrag, zodat zij met zo min mogelijk moeite zoveel mogelijk voedsel kunnen verzamelen. Daarmee zijn insecten motor van de plantenwereld.

16.00 u Afsluiting

Deelname € 17,50 per persoon. NBV-leden op vertoon van ledenpas € **15,00**. Lunchpakket zelf meebrengen, voor koffie, melk en thee wordt gezorgd. Betaling bij de ingang. Aanmelding uiterlijk donderdag 16 januari bij het secretariaat van de NBV, mevr. Gerda Boogaards, t 0137-422422, e secretariaat@bijenhouders.nl of via bijenhouders.nl/studiedagen-januari

Familieberichten

Op 27 april bereikte ons het droevige bericht van het overlijden van ons zeer gewaardeerd lid

WIM VAN DER AA

Reeds 40 jaar geleden constateerde Wim de achteruitgang van biodiversiteit en daarmee van de voedselvoorziening voor de bijen. Mede door zijn aandrang en inzet werd de werkgroep drachtplanten van de imkerbond van de LLTB opgericht. Enkele jaren later werd dit in andere provincies gevolgd en zo ontstond, door de bevoegenheid van Wim, de landelijke werkgroep ter bevordering van drachtplanten. Landelijk stond hij bekend als drachtplantenkenner. Hij stond aan de wieg van het zaadfonds van de imkervereniging Horst. De 'Groengroep Sevenum' werd opgericht mede op zijn initiatief. Op zondag 16 juni hebben de Imkervereniging, de Groengroep, het kerkbestuur en de familie op de RK begraafplaats in Sevenum, een honingboom (*Sophora japonica*) gepland, te zijner nagedachtenis. We verliezen in Wim een vakbekwaam imker met een grote kennis van biodiversiteit. Wij wensen zijn echtgenote Lies en familie veel sterkte met dit verlies.

Bestuur en leden
NBV afd. Sevenum/America

Op bijna 82-jarige leeftijd en na bijna 40 jaar imkerschap is op 7 november ons erelid

MARTEN AALPOEL

Na een kort ziekbed overleden. Marten was lange jaren de spil en leermeester in onze vereniging. Zijn verdiensten als voorzitter/secretaris zijn van onschatbare betekenis geweest. Vrijwel dagelijks was Marten 'op de tuin' te vinden, steeds bereid collega's te helpen met raad en daad. We verliezen in hem een goede vriend en hobby-leermeester. Zijn vrouw en (klein-)kinderen wensen wij sterkte toe met het verwerken van het verlies van Marten; ook wij zullen hem missen.

Bestuur en leden
NBV afd. St. Ambrosius Eindhoven

Vraag & aanbod

Te koop: 6 emmers linde- en 2 emmers heidehoning. D.J. Wassink, Hogeweg 30, 7055 AK Heelweg, e dhwasmaat@hetnet.nl

Te koop gevraagd: RVS 3-raams honingslinger. Inl.: t 06-51066244 (Eijsden L.).

Te koop: Euodia hupehensis, bijenboom. Plantgoed 30-50 cm, bloeit juni-aug. Inl.: t 06-52246563 (Zwiggelte Dr.).

Bezoekerscentrum Imkerij Immenhof. Dit omvat een imkerij, wijngaard, tuinen, expositieruimte met permanente expositie, terras en plantenverkoop. Een uniek en gezellig uitstapje voor uw vereniging, familie of bedrijf. Voor meer info: i www.imkerij-immenhof.nl of t 024-35 84 543. Gonnie en Marcel Hallmans, Rijksweg 224, Molenhoek/Heumen.

Cursussen

NBV-cursussen vindt u op www.bijenhouden.nl/cursussen. In Bijenhouden staat alleen het overzicht van de plaatsen/afdelingen waar dit seizoen een cursus is. Alle bijzonderheden staan achter een linkje op de cursuswebsite.

Kennismakingscursus Beetsterzwaag

Basiscursus Arnhem-Velp/Liemers, Borculo, Boskoop, Culemborg, Den Haag, Deurne, Dordrecht, Driebergen, Eerbeek, Eindhoven, Enschede, Epe, Ermelo, Goes (groep Zeeland), Groningen, Heelweg/Varsseveld, Helmond, Hemmen/Opheusden, Horst, Lochem-Berkeland, Middelbeers, Midden-Brabant (Tilburg-Berlicum-'s-Hertogenbosch), Nijmegen, Schiedam, Strijbeek (Breda), Uden, Udenhout/Berkel-Enschot/Berlicum, Utrecht, Veenendaal, Veldhoven, Vianen, Wageningen, Zutphen

Vervolgcurcus Arnhem, Boskoop, Goes, Helmond, Horst, Rotterdam/Schiedam, Strijbeek (Breda)

Koninginnenteelt Epe, Middelbeers

Korfvlechten Enschede, Kesteren, Middenbeemster

Honingkeurmeester Doetinchem

Mede maken Middelbeers. Het Bijkersgilde Zuid start op vrijdag 28 februari 2014 genoemde cursus in Middelbeers. Kosten € 50,- min. aantal deelnemers is 20. Info-avond do. 9 januari, 18.30-19.30 u in 'Ons Mevrouw' in Middelbeers. Opgeven voor de cursus: wimvandenoord@hetnet.nl

Bijengezondheid Strijbeek (Breda)

Koninginnenteeltdag 25 januari 2014

De koninginnenteeltdag 2014 is op 25 januari en wel, net als vorig jaar, in Austerlitz (U.) in het Dorpshuis, Schooldwarsweg 19, 3711 BM. Aanvang 10.00 u en sluiting is om ± 15.00 u.

Globaal programma

Aandacht wordt gegeven aan selectie van bijen door de bekende Buckfast-teler uit Luxemburg, **Paul Jungels**.

De beschikbaarheid van goed imkermateriaal via de Doppenmethode wordt uitvoerig gepresenteerd.

Op het gebied van varroatolerantie zijn internationaal interessante ontwikkelingen. Achtergronden en mogelijkheden van selectie op VSH (Varroa Sensitive Hygiene) worden besproken.

Details komen in het eerstvolgende nieuwsbrief van de NBV 'Imkernieuws' en op de NBV-website.

De kosten voor deze dag bedragen € 17,50. NBV-leden op vertoon van ledenpas € 15,00. Aanmelding uiterlijk vóór 23 januari (i.v.m. de catering), bij voorkeur via de website bijenhouders.nl/studiedagen-januari of anders bellen/mailen met het secretariaat van de NBV t 0317 422422, e secretariaat@bijenhouders.nl.

Mini-plus geeft meer

Tieme Wanders, tekst en foto's

De Mini-plus is een beetje een eigenaardig fenomeen. Het kastje is overal te koop, en de gebruikers zijn enthousiast. Maar er is vrijwel nergens een duidelijke gebruiksaanwijzing voor te vinden. Om verandering in die situatie te brengen dit artikel.

De Mini-plus is beschikbaar in houten versie en als kastje van styropor, dit verhaal zal gaan over de styroporversie (EPS). Het kastje wordt geleverd als een bouw pakketje. De wanden zijn in elkaar passende plaatjes 'piepschuim'. De bodem en het dak bestaan uit een enkel deel. De voerbak is ook uit een stuk. Een nieuw kastje moet geschilderd worden om het materiaal te beschermen tegen weersinvloeden. Ook zorg je er zo voor dat het binnenin donker is, de wand is vrij dun. De voerbak wordt ook van binnen geverfd. Zelf heb ik de zijwanden van

de broedkamertjes extra aan elkaar gelijmd, om te voorkomen dat ze uit elkaar schuiven.

Per broedkamertje is er ruimte voor 6 raampjes. Deze raampjes zijn in de standaardversie met Hoffmann afstandhouders geleverd. Hierdoor houden de raampjes zelf de juiste afstand. De raampjes rusten in de standaarduitvoering op een uitsparing in de zijwand. Bij sommige leveranciers zijn glijstrips te koop, die ervoor zorgen dat de raampjes vrij komen te liggen van het piepschuim van de zijwand.

Hierdoor ontstaan minder problemen met propolis en krijg je minder beschadiging van het kastje. De bijenruimte boven de raampjes verdwijnt hiermee wel. Dit is lastig bij het gebruik van de voerbak, want daarvan wordt de toegang voor de bijen kleiner. Bovenop de raatjes moet plastic folie omdat de bijen anders het deksel aan de toplatjes vast bouwen.

Gebruik de eerste keer

Kunstraat in de juiste maat is er niet voor de Mini-plus. Om met weinig verlies kunstraat in de raampjes te krijgen kan het beste gewerkt worden met kunstraat voor Dadant honingkamers. Elk vel levert genoeg voor twee raampjes.

Om te starten met Mini-plus zal er voor gezorgd moeten worden dat er een volkje in komt. Dit is het makkelijkst te realiseren door een jonge onbevruichte koningin en een halve liter jonge moederloze bijen in het kastje te doen. Hoewel er goede voerbakken voor de Mini-plus zijn, is de grote voerbak voor vloeibaar voer niet het meest handige bij het starten van een volkje. Vloeibaar voer kan roverij uitlokken.

Om deze reden zijn er ook voerbakjes beschikbaar die de ruimte van een raampje innemen. Hierin kan dan voerdeeg worden gedaan, maar ook siroop. Zelf heb ik voerbakjes gemaakt die de ruimte van twee raampjes innemen. Hierin kan eenvoudig deeg worden gepropt, en ook nog genoeg om de volkjes gedurende twee á drie weken te voeren. Handig als de kastjes naar een bevruchtungsstation moeten.

Nadat de jonge moederloze bijen in het kastje zijn geschud, kan de koningin

er direct bij gedaan worden. Dit werkt goed als de jonge bijen uit het moederloze pleegvolk zijn gekomen waarin de jonge koningin is uitgelopen. Is dit niet het geval dan is het beter de koningin met een kooitje in te voeren. De (natte) bijen worden dan in het kastje geschud, raampjes erin, en de koningin wordt in haar kooitje tussen de raatjes gehangen. De koningin moet twee dagen opgesloten blijven en pas de derde dag mag de sluiting van het kooitje open zodat de bijen het suikerdeeg weg kunnen eten en de koningin kunnen vrijlaten. In elk geval moeten de kastjes drie dagen donker staan, voordat ze weer mogen vliegen. De bijen krijgen water door met een plantenspuit door het gaas te spuiten. De opening van de kastjes afsluiten gaat heel goed met een stuk isolatiemateriaal voor verwarmingsbuizen. Een sjoerbandje is handig om de onderdelen op elkaar te houden.

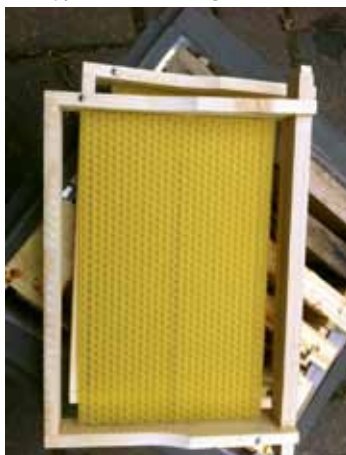
Het volkjes zal in een week tijd ongeveer twee raatjes uitbouwen. Elke week later is er een extra raatje bij gekomen. Twee maanden nadat het volkje is opgezet, kan er een tweede broedkamer op. Het is dan ook handig met de grote voerbak van bovenaf te gaan voeren. Groeiende vvolkjes doen het beter op vloeibaar voer. De volkjes kunnen weer een maand later nog uitgebreid worden met een derde verdieping. Dan is het ook bijna tijd om ze in te winteren. Voor de winter moet een broedkamer helemaal gevuld zijn met verzegeld voer. Bij drie bakken liever ook nog de helft van de middelste broedkamer.

Het volgende jaar kunnen de volkjes weer gebruikt worden als bevruchtigsvolkje. De volkjes kunnen gesplitst worden en elk broedkamertje krijgt een raam voer met opzittende bijen, twee raampjes broed met opzittende bijen, een vel kunstraat en een voerbakje. Voor de zekerheid kunnen er nog bijen bij gedaan worden van een extra raampje. Geef het volkje een rijpe dop en in korte tijd is het volkje klaar om als bevruchtigsvolkje gebruikt worden.

Voor het gebruik op een bevruchtigstation moet er wel gebruik worden

Glijstrip om te voorkomen dat de raampjes vast worden gekit.

Half stukje Dadanthoningkamerkunst-raat in raampje

Sluiting van isolatiemateriaal.

Voerbakje dat de ruimte inneemt van twee raampjes.

Mooi uitgebouwd en bebroed raampje.

Koningin op de raat.

gemaakt van een andere dan de standaardopening. In de originele opening is n.l. niet goed te zien of er wel een darrenrooster aanwezig is. Op bevruchtigseilanden Ameland en Vlieland moet er daarom gebruik worden gemaakt van een speciale vliegopening: het zogenaamde 'Amelander rondje'. Nadeel hiervan is dat er een gat in de zijwand geboord moet wor-

den om het te kunnen plaatsen. Mini-plus is een systeem dat parallel aan de gewone volken aan de praat gehouden kan worden. Het materiaal van de Mini-plus is niet echt goed uitwisselbaar met materiaal van andere kasten. ●

Aanvullende informatie over de Mini-plus is beschikbaar op *Imkerpedia*.

We hebben nieuwe imkers nodig!

Dr. Stefan Berg van het Bijeninstituut in Veitshöchheim (Beieren) bepleit in Infobrief nr. 25 Bienen@imkerei de noodzaak om ook de 'alternatieve' imkers zodanig over het bijhouden te informeren dat een verantwoorde extensieve imkerij kan ontstaan, zonder problemen voor de omgeving, de buurt-imkers en de bij.

Hiervan een door Jan Charpentier aangereikte vertaalde en bekorte versie.

Bijhouden is 'in'. We zien daarbij een verheugende trend: bijhouden is voor brede groepen van de bevolking een aansprekende activiteit geworden. Steeds meer mensen zijn geïnteresseerd in de honingbij en voelen zich betrokken bij hun welzijn.

Velen willen zelf bijen gaan houden. Deze nieuwe bijenhouders zien het niet als een intensieve hobby om honing te oogsten, maar als een extensieve ondersteuning om bijenvolken te helpen overleven. Die benadering gaat samen met het zoeken naar eenvoudige bijenwoningen: Topbarhive, Warrékast, Bienenkiste en dergelijke.

Traditionele imkers bezien deze trend vaak met enig wantrouwen: ontstaan hier geen bronnen van vuilbroed, zijn dat geen haarden van Varroainfecties? We moeten ons er echter van bewust zijn dat een brede bijenpopulatie van grote ecologische betekenis is. Daarom zijn we blij met elke imker, die meehelpt om witte vlekken in het 'bestuivingslandschap' te helpen opvullen.

Deze nieuwe vorm van bijhouden moet daarom niet als vreemd of ondeugdelijk worden afgedaan. Daarvoor is de interesse inmiddels te groot. Het is belangrijk dat ook bij deze vorm van imkeren het gezond houden van bijenvolken uitgangspunt is. Essentiële elementen hierin zijn: het juist omgaan met bijen, het voorkomen van ziekten door o.a. tijdige raatvernieuwing en een stelselmatige, effectieve Varroa-bestrijding. Daarbij moet de 'nieuwe' imker over voldoende vakkennis

beschikken om de Varroabelasting in te schatten en te weten wanneer de schadegrens bereikt is. Alleen dan is een effectieve behandeling mogelijk.

Elke bijenhouder is verantwoordelijk voor het welzijn van zijn bijen, maar ook voor zijn omgeving, waaronder de imkers in zijn buurt. Of hij nu traditioneel of alternatief imkert, ervaring en kennis om de volken gezond en vitaal te houden zijn onmisbaar. Cursussen, imkermentoren en studie kunnen die kennis aanreiken. Verenigingen van bijenhouders, onderwijscommissies en instructie-bijenstanden zouden de 'alternatieve' imkers moeten verwelkomen zodat bij iedereen de basis voor goed imkeren gelegd wordt en met elkaar voor- en nadelen van elk systeem besproken kunnen worden. ●

Mogelijke literatuur: Friedrich Pohl, Bienenkiste, Korb und Einfachbeuten, uitgave Kosmos.

Reactie op Red de klimop

Complimenten voor 'Red de klimop' Met genoeg heb ik het artikel van Rob van Hernen gelezen (Bijhouden 7-nov.'13). Ik ondersteun zijn pleidooi van harte. Rob heeft goed waargenomen hoe klimop in een boom groeit. Klimop is geen parasiet en is er niet op uit zijn gastheer om te brengen, ook niet na lange tijd. Klimop draait zich niet om stam of takken heen, zoals kamperfoelie en houdt zich afzijdig van waar de boom groeit: aan het uiteinde van de twijgen. Klimop houdt van stevigheid en zal zich niet hechten op zwiepende takken. Dat de klimop het na lange tijd kan 'winnen' van een boom heeft niet zozeer te maken met de kracht van de klimop, maar vooral met de zwakte van een boom. Wat gebeurt er met een boom die aan het eind van zijn Latijn is? Dat heet in de bomenvakwereld 'terugsterven'. Bomen worden langzaam groot, maar gaan (meestal) ook langzaam dood. Waar wij gemiddeld 80 jaar over doen, daar kan een eik in goede omstan-

digheden, waarin het natuurgeweld hem bespaart blijft, drie eeuwen of meer de tijd voor nemen. Zolang een boom in goede conditie is, groeit die elk jaar een beetje. Dat is een levensvoorwaarde: elk jaar een jaarring met nieuw houtweefsel, elk jaar nieuwe scheuten, ook in het wortelpakket. Er is evenwicht tussen het onder- en bovengrondse.

Een boom komt op een gegeven moment in een fase dat hij over zijn top heen is en niet meer in staat is de sapstroom tot in alle uithoeken van de kroon te brengen. Dat zie je dan bovengronds aan het afsterven van eindtwijgen, maar juist ondergronds gebeurt van alles en daar ligt meestal de oorzaak van wat je ziet.

Het (tijdelijk) reddingsmechanisme van een boom is het afstoten van het buitenste deel van de kroon. Je ziet dat deze zich terugtrekt op een lager niveau en daar probeert uit te lopen. Juist bij dat terugsterven gaan een aantal zaken erom spannen. Kon een boom zich in het verleden jaarlijks wapenen met extra wortelgroei om de gewichtstoename van eigen takken en klimop op te vangen: dat kan bij het terugsterven onvoldoende. Als bovendien in de kroon de (slapende) knoppen niet kunnen uitlopen doordat klimop licht wegneemt, dan gaat het sneller bergafwaarts als gevolg van verminderde assimilatie en daarmee verminderde hoeveelheid bouwstoffen voor de ontwikkeling. Voortijdig versneld afsterven, omvallen of omwaaien is het gevolg. Is dat erg? In een bos zeker niet. Wat mij betreft ook niet in parkbeplanting of windsingel. Bij goed boombeheer zie je als beheerder problemen aankomen en kun je tijdig ingrijpen.

Dat is wat anders dan overal de levensaders van de klimop doorsnijden en daarmee een waardevolle functie wegnemen. Naast het nut voor bijen is een klimop een uitstekende plek voor zangvogels: "Ze kunnen tussen het dakpansgewijze bladerdak uitstekend fourageren, schuilen en nestelen." ● *Frank Moens, tot 2011 o.a. voorlichter bij de Bomenstichting.*

Neonicotinoiden onderdrukken immuunsysteem in een honingbij

Clothianidine en imidacloprid tasten bij de honingbij de afweer tegen virussen aan. Dat schreven Italiaanse onderzoekers op 21 oktober in het Amerikaanse wetenschappelijke tijdschrift PNAS. In voederexperimenten met individuele pasgeboren bijen bleken deze neonicotinoiden bij veldrealistische concentraties op moleculair niveau aan te grijpen en indirect een sleuteleiwit in het aangeboren immuunsysteem van de bij te onderdrukken.

In aldus verzwakte bijen bleek het Verkrukeldevleugelvirus (DWV) zich veel sterker te vermenigvuldigen.

De onderzoekers denken dat deze uitkomsten het mogelijk maken om aanvullende toxicologische testen te ontwerpen voor risicobeoordeling en toelatingsprocedures.

Hoe het effect uitpakt voor hele bijenvolken is nog niet onderzocht. Zo ontvangen jonge bijen 'in het veld' bijvoorbeeld voedersap, met daarin nogal wat lagere neonic-concentraties dan in stuifmeel en nectar voorkomen. **TB**

Di Prisco, G. e.a., 2013. Neonicotinoid clothianidin adversely affects insect immunity and promotes replication of a viral pathogen in honey bees. PNAS 21 oktober 2013. Doi: 10.1073/pnas.1314923110

Geslachtsallelen, hagelschot, inteelt

We leerden allemaal dat bijen een kleine 20 geslachtsallelen hebben. Dat wil zeggen dat er een kleine 20 varianten voorkomen van het geslachts-gen, waarvan elke werkster (diploid) er twee verschillende heeft. Wanneer een bevruchte eicel twee dezelfde geslachtsallelen heeft, ontstaat een zogenaamde diploïde dar, die als larf door werksters wordt opgegeten. Dit

Goed geschoten

Boekweitzaad te koop

Sinds ik enkele jaren geleden begon als professioneel bestuivingsimker probeer ik op verschillende plaatsen te zaaien voor de bijen. Het voelt als een soort verplichting. Met zoveel volken bij elkaar moet er natuurlijk ook wel wat te eten zijn. Zo zaai ik o.a. boekweit, een pseudograan uit de duizendknoopfamilie dat makkelijk te telen is en juist in het najaar nog veel stuifmeel geeft. Tot nu toe heb ik de boekweit elk jaar ook nog geogost. Graag stel ik het, tegen kostprijs (€ 3,50 per kilo, minimale afname 25 kg) ter beschikking aan de plaatselijke imkersverenigingen en andere natuurbeheerders.

Meer info i www.beezzzz.nl

Marcel Horck (l) met imkerstageair Christian in de boekweit. Foto Linn de Kort

resulteert in gaten in het broed, hagelschot. Uit recent onderzoek van Sarah Lechner en anderen met Martin Haselmann (universiteit van Keulen) als laatste auteur, gepubliceerd in *Molecular Biology and Evolution*, blijkt dat dit aantal (veel) groter is. Deze conclusie past in onderzoek naar de evolutie van de verscheidenheid van geslachtsallelen in alle ondersoorten van *Mellifera* als geheel. Die verscheidenheid lijkt bijzonder groot, met meer dan 100 verschillende geslachtsallelen wereldwijd. In elke van drie regio's in Kenia werden gemiddeld ongeveer 25 verschillende geslachtsallelen gevonden. De in de drie regio's gevonden allelen bleken voor een deel dezelfde, maar in totaal waren er 53 verschillende. Als dat hogere getal dan we tot nu dachten ook voor bijen in Nederland geldt, betekent dat dan dat de verwachting van de hoeveelheid hagelschot dan wel inteelt lager uitpakt?

Als er meer geslachtsallelen zijn bereken je, bij toevallig aanparen van koninginnen, inderdaad minder hagelschot. Immers, de kans dat gelijke geslachtsallelen door toeval samenkomen in een werkster is minder groot dan we dachten. Dat kan betekenen dat hagelschot minder snel voor inteelt waarschuwt dan we tot nu toe dachten. Betekent een groter aantal geslachtsallelen ook dat de inteelttoename in kleine populaties en in selectieprogramma's kleiner wordt? Nee, dat niet. Want die wordt bepaald door de gemiddelde afstamming van dieren in opvolgende generaties en niet door hagelschot. Hagelschot is een gevolg van inteelt, niet de oorzaak ervan.

Pim Brascamp

Mol Biol Evol mst207 first published online October 29, 2013 doi: 10.1093/molbev/mst207

Register 2013

Op auteur

Bakker, A. de	4-13
Belgers, D.	4-4
Bierings, L.	8-20
Biesmeijer, K.	8-18
Blacquière, T.	1-13,4-29,5-14,6-20
Boerjan, M.	1-22,5-25
Boswinkel, G.	3-25
Brakman, M.	5-29
Brascamp, P.	6-25
Brascamp, T.	6-8,7-17,8-14
Charpentier, J.	6-8,8-27
Coo, B. de	1-10,1-21,2-8,2-32, 3-22,4-10,4-23,5-25,5-26,6-13, 6-29,7-10,8-4,8-6
Cornelissen, B.	1-13,3-15,6-4
Dommerholt, J.	1-28,2-14,3-28, 4-16,5-16,6-16,7-20,8-26
Dooremalen, C. van	1-13,4-24,5-14
Griffioen, G.	8-12
Groen, H.	3-24
Heemert, C. van	1-25,4-26,5-10, 8-6,8-15
Heijden, L. v.d.	1-7,3-8,5-8,7-6,8-24
Hernen, R. van	7-4
Hok-Ahin, C.	1-13
Hoogendoorn, E.	7-22
Jacobs, J.	7-15
Kampers, I.	1-14
Koning, P. de	3-24
Korevaar, A.	3-26
Koster, A.	8-22
Liebig, G.	2-4
Moens, F.	2-16,2-19,3-4,6-4,6-18, 7-27,8-8,8-27,8-33
Monderman, I. & I.	1-8,2-10,3-6, 4-6,5-6,6-6,7-8
Mutsaers, M.	7-12
Oijen, E. van	8-7
Pisa, L.	3-18
Rietveld, A.	2-14,5-17
Rijn, J.W. van	7-21
Scheer, H. v.d.	1-26,2-26,3-10,4-20, 4-29,5-17,5-30,6-20,6-27,7-27, 7-30

Sluiman, K.	2-29
Smeekens, Ch.	5-22
Som de Cerff, B.	6-4
Steen, J. v.d.	8-17
Veeneklaas, R.	1-6,2-7,3-5,4-28,5-4, 6-5,6-23,7-13
Veldhuijzen, R. van	1-24,2-28, 3-20,4-20,5-24,6-12,7-24
Velde, G. v.d.	2-30
Veldkamp, K.	5-22
Velthuis, H.	1-16
Vonk Noordegraaf, C.	1-4
Wanders, T.	8-27
Wieringa, B.	1-16
Windt, W.	7-14
Woud, T.	1-14
Zee, R. v.d.	3-18
Zeijlemaker, K. en V.	6-11

Op onderwerp

A	
ABPV	3-12
Actieprogramma Bijengezondheid	4-3,5-16,8-26
Allergie	
latex	5-29
Apimondia 2013	7-16
Apisticustage	2-8
Apitherapie	1-18,1-25,7-19
Apps	
drachtplantengebied	8-7
B	
Bedrijfsmethode	
kunstzwerm	3-8
Top-Bar Beekeeping	7-10
Beginnend imker	
algemene vragen	6-6
imkertypes	7-8
materiaal	1-8
samenwerken	2-10
voorjaarsinspectie	2-6
zomerperiode	5-6
zwermbehandeling	4-6
Bermbeheer	8-23
Beroepsimkerij	4-26
Bestrijdingsmiddelen	
algemeen	6-15
ziekten honingbij	3-5
Zie ook neonicotinoïden	
Bestuiving	
algemeen	4-9
kunstmatig	7-30
wilde insecten	5-10

Bestuivingsvergoeding	1-28
Bevruchtungsstations	
Ameland	2-30
Marken	3-24
Schiermonnikoog	2-29
Vlieland	2-29
Bevruchtingsvolkje	3-8
Bijenhôtels	7-27,7-25,8-25
Bijenhuis	
verbouwing	7-20
Bijenprodukten	
crèmes	7-26
Bijenstal	
in toilethuisje	6-11
Bloembezoek	3-14
Bloembollenactie	6-16
Boekaankondiging	
De Nederlandse Bijen	
-Natuur van Nederland II	1-18
Boekbesprekingen	
De Geneeskraft van Propolis	3-13
Top-Bar Beekeeping	7-10
De Nederlandse Bijen	
-Natuur van Nederland I	4-4
Bosnië Herzegovina	5-22
BQCV	3-12
Broedaflegger	3-8
Buckfastbij	3-25
C	
Caffeïne	3-14
Canada	2-23
CBPV	3-12
Coloss	8-17
Congressen	
Apisticustage	2-8
DBB	5-25
IMYB 2013	2-29
Cursussen	
groei	3-28
leraar bijenteelt	3-28,4-16
specialist Bijengezondheid	4-16
D	
Deutsches Bienen-Journal	2-4
Dracht	
Zie ook Themanummer	8-1/8-25
akkerland	8-14
algemeen	1-4
bermen	8-23
projecten	8-4
tuinen	8-12
verbetering	8-19,8-21,8-23
Drachtplanten	
bloembollen	5-16
bomen	8-10
erwten	2-24
klimop	7-4
klimop,reactie	8-33
linde	8-6
zaden	7-6
Duitsland	1-19

Duurzame Bij, St. De	1-22,2-35
DVD/film	
More than Honey	3-26
Zutphen	8-8
DWV	3-11
E	
Electriciteit	3-14
Etiket	4-23,7-12
F	
Floriade 2012	4-17
Food4Bees	8-7
Foto van de Maand	
Zie 'Goed Geschoten'	
G	
Gedicht	2-35
Gedrag	
geheugen	3-14
oriëntatie	6-23,7-14
slaap	6-23
Genetica	6-25,8-33
Geschiedenis	
Dirk Cluyt	1-10
verspreiding honingbij	4-29
wintersterfte	3-15
Gewasbescherming	
politiek Den Haag	4-3
politiek EU	1-3
spuitschade 2012	5-17
waarschuwingssysteem	3-17
zie ook neonicotinoïden	
Goed Geschoten	
Andrena hattorfiana	6-31
bijen op crocus	2-35
bijenhôtel	7-25
boekweit	8-33
metselbij	4-9
Mondriaan-vliegplank	3-17
zwerm Bijenhuis	5-28
Groene Omgeving	
bollenstreek	7-27
De Peel	5-30
Groenblauw Friesland	6-27
Oosterhesselen	1-26
Veenkoloniën Groningen-Drenthe	2-26
Westerwolde	4-20
H	
Hommels	
pesticiden	1-17
Honing	
bewerking	5-25
heide	5-25
illegale import	5-12
medicinale	1-25,7-19
stuifmeel	1-13
I	
'Idylle'	3-4

Imkeren		N		R		W	
alternatief	8-32	NBV		Raat		Warenwet	7-13
met blinde	1-24,2-28,3-20,4-22,5-24,6-12,7-24	Algemene Ledenvergadering 2013	2-12	vernieuwing	1-9	Was	
Imkerverenigingen		BijenkennisNet.nl	6-18	Radartransponder	6-23	tandvullingen	1-18
Arnhem-Velp	2-23	Bosnië Herzegovina	5-22	Rectificaties		Websites	
Deventer	5-26	cursussen	6-18	bijeninlaat 3-23	4-23	BijenkennisNet.nl	6-18,8-26
Mijnstreek	6-11	neonicotinoïden	2-14	Deurne	6-14	Werkbij, De	4-10
Oosterhesselen e.o.	1-26	notulen ALV 2012	2-13	erwten	2-24,3-14	Wilde bij	1-16,4-9,5-10,6-31
I		samenwerking LTO Nederland	2-18	Groene Omgeving	6-27,7-29	Winteractiviteiten	6-4
Immuunsysteem	8-33	idem ZLTO	2-18	interview Dirk Cluyt	1-10, 2-34	Wintervoer	7-15
IMYB	2-29	Neonicotinoïden		verdwijnziekte	5-13,6-14	Wondbehandeling	7-19
In memoriam		algemeen	8-33	S		Woning	
Hans Gerritsen	6-16	Den Haag	4-3	SBV	3-11	bovenlattenkast	7-10,7-12
Arjen Neve	7-21	EU	1-3,2-24,5-17	Selectie	6-25	Golzkast	6-8
Iratim	1-16	gebruik	4-25	Spuitschade 2012	5-17	Mini-plus	8-31
Italië	4-26	NBV	2-14	Standplaats		nieuwe modellen	4-13
		toelating	4-25	verplaatsen	1-7,2-35	ramen	1-8
J		O		Sterfte		spaarkast	1-8
Jaar van de Bij	2-23	Onderwijs		geografische patronen	6-20	Z	
		leraar bijenteelt	2-15	winter-	3-15,3-18,6-15,6-20	Zaden	7-6
K		Onderzoek		Studiegroep Pollenonderzoek	7-25	Ziekten en plagen	
Kastkaart	6-5	sponsoring	1-18	Stuifmeel		Actieprogramma Bijengezondheid	
KBV	3-13	stuifmeel	8-17	mais	5-14		4-3,5-16,8-26
Klooster Diepenveen	5-27	Open Imkerijdag	2-19	onderzoek	8-17	Varroa	1-14,1-22,2-35,3-5,5-12,6-21,6-22
Koningin		Oproepen		val	8-17	verdwijnziekte	5-13
oriëntatie	7-14	hoofredacteur	8-27	Studiegroep Pollenonderzoek	7-25	virussen	3-10
Koninginnenteelt	4-6	hoofd- en eindredacteur	2-6	T		VS	4-8
Kunst	7-14	kunstverzameling	4-9	Top-Bar Beekeeping	7-10	ZLTO	2-18
Kunstmattige inseminatie	3-25	propolisallergie	3-17	Zie ook 'Woning – Bovenlattenkast'		Zorgimkerij Beesd	4-23
Kunstzwerm	3-8	winter-APK	6-4			Zutphen	8-6
L		Oxaalzuur	3-5	U		Zwarte bij	4-30
La Reine	7-26	P		Uitwintering 2011-2012	3-18	Zwerm	3-8,3-22
Latex	5-29	Personen		Uitwintering 2012-2013	3-3	Zwerm-Kunst-Reis	7-14
Leraar bijenteelt	2-15,7-22	Dirk Cluyt	1-10	V		Zwermbehandeling	4-6
Lestrimellita limão	1-16	Hub Curfs	3-21	Varroamijt		Zwermperikelen	4-28
LTO Nederland	2-18	Baldi Dekker	6-29	afweermechanismen bij	6-22		
M		Coby van Dooremalen	4-24	bestrijding	1-14,2-35,3-5,5-12,6-21		
Maastricht	8-6	Leo van Gelderen	1-28	ontwikkeling	1-22		
Markten en beurzen		Hans Gerritsen	6-16	Verdwijnziekte	5-13		
algemeen	5-4	Markus Imhoof	3-26	Verenigen			
Bijen-Verzamelbeurs	7-23	Arie Koster	8-25	november	6-4		
Middenbeemster	2-22	Bart Lemmens	8-21	Virussen			
Veenendaal	1-20	Luca Londei	4-26	algemeen	3-10		
Materialen		Arjen Neve	7-21	Vitellogenine	6-4		
beroker	1-8	Rob Nijman	5-18	Vlieger	3-8		
bijenborstel	2-30	Henk Rozie	3-21	Vlinderstichting	3-4		
bijeninlaat	3-22	Eva Schild	5-18	Voeding			
ericaborstel	4-23	Sigis Sparenberg	1-28	aanvulling	5-8		
etiketten	4-23,7-13	A. van Veldhuizen	3-21	propolis	4-8		
kleding	1-8	Kees Verrips	4-10	stuifmeel	4-8		
Mite Zapper	5-12	Jeroen Vorstman	2-32	winter-	7-15		
stuifmeelval	6-13	Piet Zonderwijk	8-23	Voerbak	1-21		
uitvindingen algemeen	2-30	Politiek	1-3,2-24,4-3,5-17,8-27	Volk in het wild	4-31,5-13		
veegmachine	6-13	Populariteit bijhouden	7-17	Volksterkte	2-4		
voerbak	1-21	Postcodeloterij	3-4	Voorjaarsinspectie	1-6,3-6		
zonnewassmelter	4-23	Prijzen		VS	2-23		
Metselbij	5-10	Imkersvereniging Arnhem-Velp	2-23				
Mite Zapper	5-12	Pseudoscorpionen	1-14				

De Werkbij: professionele imkerij en groothandel.

Enthousiast en vanuit de praktijk, delen wij graag onze ervaring!

Als imker vindt u bij ons alle kennis en producten die u nodig heeft.

Wij zijn er voor bijen én mensen.

Honinggebakdag

Zaterdag 25 januari 2014

- Ga aan de slag en neem uw eigen honingcreatie mee
- Gezellige en zorgvuldige beoordeling door speciaal team
- Of kom lekker kijken, proeven en nog veel meer!

Voor informatie, tijden en locatie zie www.dewerkbij.nl

Startdag 2014

Zaterdag 22 februari 2014

van 10.00u tot 16.00u

- Ontmoeten, imkerartikelen, toekomstplannen, wetenswaardigheden en gezelligheid!

Van harte welkom!

Kijk ook in onze webwinkel

Noordelijke Meentsteeg 18
3911 SE RHENEN
0317 - 612942

Hoofdweg 33
8166 AC EMST
bel Rhenen

www.dewerkbij.nl
info@dewerkbij.nl

Van den Berk bomen: ook voor bijen

Het assortiment van Van den Berk omvat 1750 bomen en heesters van middelgrote tot zeer grote maten. Daaronder zijn er vele waar bijen van houden zoals Tetradium, Koelreuteria, Heptacodium, Tilia henryana en nog vele andere soorten. Bomen waarbij iedereen zich thuis voelt...

Boomkwekerijen
Nierste, Baumhäuser, Reppelen

Donderdonk 4 5492 VJ Sint - Oedenrode | Tel. 0413 - 480 480
www.vdberk.nl | info@vdberk.nl

Nederlandse BijenhoudersVereniging

Secretariaat

Grintweg 273, 6704 AP Wageningen | t 0317 422422 | f 0317 424180
e secretariaat@bijenhouders.nl | i www.bijenhouders.nl
iban NL62ABNA0539042897 | bic ABNANL2A
iban NL07INGB0000846801 | bic INGBNL2A
Openingstijden ma t/m vrij: 10.00-14.00 u.
Opgeven voor Imkernieuws: www.bijenhouders.nl/media/imkernieuws

Het Bijenhuis (winkel)

Grintweg 273, 6704 AP Wageningen
t 0317 422733 | e bijenhuis@bijenhuis.nl | i www.bijenhuis.nl
iban NL78ABNA0539042900 | bic ABNANL2A
iban NL26INGB0000823276 | bic INGBNL2A
Open: dinsdag t/m vrijdag 8.30-17 u.

Bijen@wur (PRI) | Centraal Meldpunt Bijenziekten

Pb 16, 6700 AA Wageningen | Droevendaalsesteeg 1 6708 PB Wageningen
t 0317 486001 | e bijen@wur.nl | i www.bijen.wur.nl
(ma t/m vrij van 9-17 uur, op afspraak)

Spuitschade of vuilbroed melden

Spuitschade melden via t 0800-0488 of info@vwa.nl of (bedrijven) via vwa.nl/organisatie/melden_voor_bedrijven
Gevallen of vermoedens van Amerikaans vuilbroed (AVB) melden bij: NVWA (AID), meldpunt Dierziekten t 045 5463188

De jaarkleuren zijn als volgt voor de jaren eindigend op
0/5: | 1/6: | 2/7: | 3/8: | 4/9:

Winter: bijen slapen, imkers lezen

'Honingbijen'

Jürgen Tautz

€ 29,95

U betaalt geen verzendkosten als u het boek vóór 1 februari 2014 bestelt

www.bijenhuis.nl